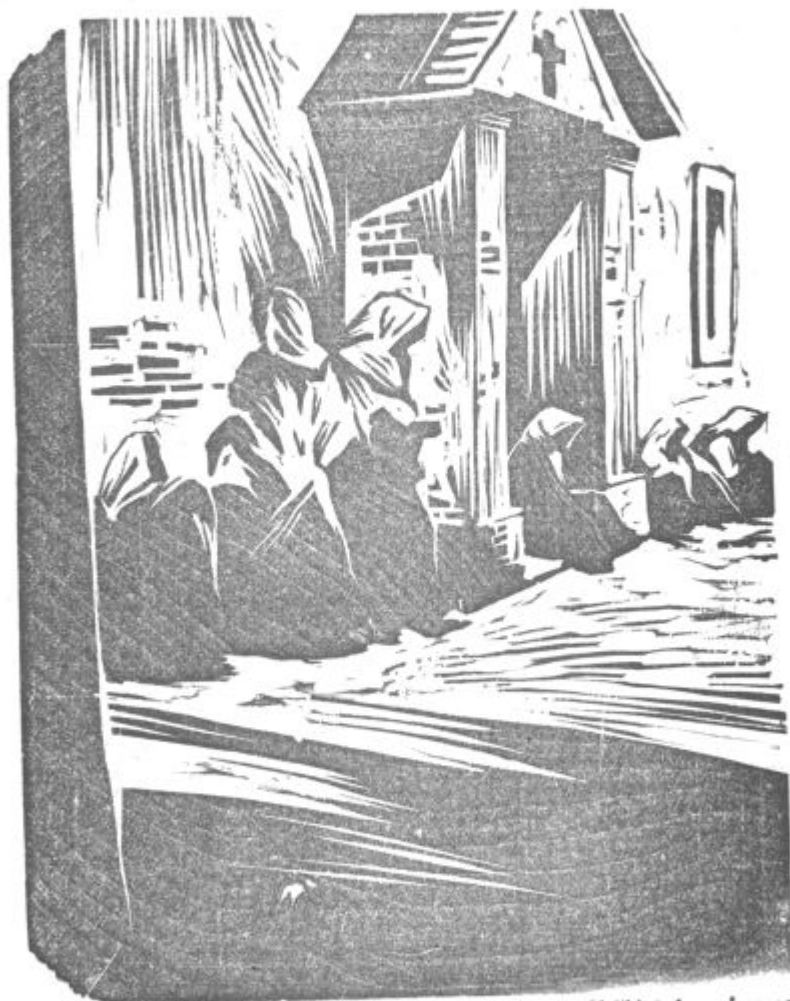

Poštnina plačana
v gotovini

ŽIVLJENJE IN SVET.

E. Justin: »Veliki teden«, lesorez

Tedenska revija

Štev. 13.

Ljubljana, dne 30. marca 1928.

Leto II.
Knjiga 3.

I.

Kakor zarjavel železen žrebelj je strašno odkritje že tretji dan boleče dražilo krotko dušo Mary Wanceove. Zastiralo ji je živo dnevno luč; ko pa se je znočilo, ji je prinašalo grozne prikazni v sanjah. Videla je uboge duše, ki trpe ognjene muke, videla je zakajeno roko, ki jo je stegoval njen mož iz črne ladijske votline. Vse to je trajalo že tri dni.

Kaj neki je uročilo dušo kapitana Jamesa Wancea, ki je bil še pred kratkim poln čudno robate nežnosti, — dušo tistega Jamesa Wancea, s katerim je od poročnega dne križarila po oceanu? Ali ga morda sploh ni nikoli poznala, nikoli zaslutila tiste groze, ki se je pred kratkim razkrila pred njo kakor zijajoč prepad? Kajti nenadoma se je bil izpremenil, kakor da bi ga bil začaral kakšen vedež: Divji srd je preobrnil njegov mehak značaj narobe; spačen obraz mu je postal besno mrk. Ves dan je bil nenehoma razvnet; včasih, ko je moral govoriti z moštvo svoje ladje, je bruhal v divje psovke. Bil je potr in sključen pod težo preobilnih skrbi, to pa prav od onega dneva, ko so bili zapustili Boston. Večkrat ga je videla lepega in visokega, z brado povodnega kralja, kako je stal na krovu, prekriživši roke na hrbtu, s težko povešeno kodrasto glavo in je zrl pene, ki so letele izpod »Serapisove« krme. Ali stoprav poslednje tri dni je izvedela vso resnico.

V ženini navzočnosti se je kapitan nekoliko oprostil svoje namršenosti. Njegov oster glas je postal bolj prijazen. Ali moštvo je vedno bolj sovražilo tisto neznano nastrojenje, ki ga ni moglo doumeti. Duševno in kot edina žena tudi telesno osamljena, odtujena soprogu zaradi neznosne, težke skrivnosti, ki se ji je nenadoma razkrila, je bila Mary Wanceova sama samcata kakor ljubi Bog in se je počutila čisto izgubljeno v senci splošne pobitosti, ki je zavladala

na »Serapisovem« krovu. Solnčni žarki pa so kakor nalašč razbelili morski zrak ob »Serapisovi« poti. Zdelo se je, da v teh žarkih preži nevidna, a občutno morilna misel, namenjena ladji s tovorom cementa in apna, ki je bila na poti v Callao.

Mary Wanceova je bila Šotinja, Wance jo je srečal pred petimi leti v Dundeeju. Kmalu nato jo je bil tudi vzel. Bila je na moč pobožna, kakor žene v davno minulih časih. Tudi zdaj je nagonsko iskala pomoči v molitvi: vlivala jo je v valujoče vode, pošiljala jo po vseh vetrovih.

Pred tremi dnevi jih je presenetil vihar. Zakaj neki se je kapitanu Wanceu videlo potrebno, natovoriti živež v rešilne čolne? Čemu je zanesel tja zemljevide in instrumente? Mar ni »Serapis« z lahkoto preстал še vse večjih preizkušenj?

Bilo je prav tisto noč, ko je Mary Wanceova zapazila, da se je njen mož vzdramil ob zgodnji jutranji uri in previdno splezal v skladišče. V njegovih očeh, ki jih je za trenutek oplazila luč iz svetilke, je zagledala poprej ji neznan izraz. Čemu je šel ob tem času v skladišče? Zakaj je bil tako tih in potuhnen, poln grozovite odločnosti v pogledu in kretnjah? Zakaj je izostal toliko časa in še vedno ga ni bilo nazaj?

S polnimi otožnimi očmi, pod vplivom strašnega in razburljivega nemirnega občutka, ki jo je tlačil toliko dni, je žena zapustila posteljo, si nataknila mehke copate na boste noge in je odhitela neslišno kakor prikazen navzdol po strmih stopnicah in vzdolž ozkega hodnika, ki je vodil v ladjino notranjost. Daleč spredaj, pod hrastovimi tramovi, kjer je med mogočnimi ladijskimi rebrhi drhtela rdeča luč svetilke in razsvetljevala neskončne zaprašene pokrove sodov, s portlandskim cementom in živim apnom, je žena ugledala v krvavi luči pretečo črno senco glave svojega moža.

Grozeče sence, ki so spremljale njegove kretnje so stekle naproti nji. Ladja se je zibala, zarivaje se v težke valove, ki so rohneli v viharju. Hrastove pregraje in deske so boleče tožile ob vsakem ladjinem skoku. Mary se je previdno plazila med sodi in je čakala v temi svojega moža. Opazila je, da je nakočil ob vznožju srednjega jambora razbite zaboje, stare konopce, mašilo in z oljem napojene kose jadrovine.

— Jimmy, Jimmy, za božjo voljo, kaj počenjaš? Bleda kakor breztelesen duh je stala pred njim. V očeh se ji je svetila vznemirjenost; njen glas je bil poln očitkov in žalosti. James Wance se je obrnil, kakor da bi ga bilo oplazilo razbeljeno železo. Zaletel se je v njo z zverinskim rjovenjem, z bogoskrunskimi kletvami. Oči so mu žarele in stisnjena pest je togotno obvisela nad ženino glavo. Prestrašena je skočila korak nazaj. Moževa roka je počasi obvisela, pest se je odprla in že prihodnji trenutek jo je bil prijel za dolge razpuščene lase. Stala sta si nasproti kakor angel in satan. Njegove oči so s plamenj prebadale njen groze in solz polni pogled.

— Mary! — je zahropel. — Mary! Še trenutek, pa bi te bil ubil. Kaj delaš tukaj? Vrni se v kajuto!

Trepetajoč je odšla žena v temo; njena bela obleka je izginila kakor sapica

iz ognjeno rdečega kroga svetiljke, iz območja tistih blaznih pogledov. Prihodnjega dne ni kapitan črnil ženji niti besede. Z živili obloženi in za morje pripravljeni rešilni čolni so se še vedno težko pozibavali v stojalih. Prvi krmar mister Monrow je namignil, da bi se bili lahko raztovorili, toda kapitan ga je surovo zavrnil. Hotel je voditi ladjo skozi Magelanov preliv namesto da bi bil obkrožil rtič; tako bi pridobil toliko časa, da je kazalo tvegati. Seveda je dobro poznal pot, ali — saj je »Serapis« stara škatla.

Nikjer še ni bil nihče tako po krivici obsojen, kakor je bila obsojena dobra stara ladja z besedami samega kapitana Wancea. »Serapis« je bil zgrajen iz skrbno posušenega svetlega hrastovja. Njegove stene so bile težke in močne; v stikih je bil nanovo zamašen in osmoljen, njegovi jambori so bili iz najboljših norveških borovcev. Pred dvanajstimi leti ga je spustila v vodo znana ladjedelnica v Belfastu. Od tega časa ni doživel nobene neprilike ne ob obali, ne na odprtem morju.

Temnozelen, v penastih lisah med črnim bleščečim skalovjem in z razcefranimi zobčastimi čermi, ki so dvignile svoje bazalne glave iz grgrajočih vod, se je odprl pred »Serapisom« Magelanov preliv. Divje, brezupno zroče pečine, so stale po obeh straneh kakor velikani, ki opazujejo tega morskega ptiča z belimi perutmi, ki pogumno leti naravnost ob njihovem težkem vznožju, slonečem na penastih robovih peska, koder leže bela okostja ponesrečenih ladij. Nепrestan dež in megla kraljujeta v tem raju bojevitih življev. Vzlic temu je »Serapis« brzo in srečno dovršil svojo pot skozi prelivske vrtince in je stopil čez viharna vrata v leni, tihi Veliki ocean. Zdaj so že šumeli njegovi valovi ob stenah »Serapisa«.

Minilo je več dni, a »Serapis« je bil še vedno od krme do kljuna poln kapitanove slabe volje. Mary Wanceova je stala ure in ure na sprednjem krovu, pričakujoč kakšno znamenje ali slutnjo. Pogledi njenih modrih oči so taval po neskončnih morskih prostorih in nekaj iskali na vedno gladkem obzorju. Duša nesrečne žene je trpela, zakaj vedela je, da se v notranjosti njenega moža bori tudi njegova duša. Sleherno živo bitje med onimi, ki so bili nameščeni v »Serapisovi« notranjosti, je občutilo to pretečo brdkost, medtem ko je ladja pogumno, z razpróstrtimi širokimi pe-

rotmi nadaljevala pot proti severu. Zdaj pa zdaj so se blede zasvetili skozi sivo morskno meglico na vzhodu ostri snežnobeli vrhovi Andov.

— Kje smo, mister Monrow? — je vprašala kapitanova žena, ko se je bil prvi krmar opoldan s šestilom obrnil proti solncu.

— Štiri in petdeset južne širine, šest in sedemdeset in ena in trideset minut zapadne dolžine — je odvrnil.

— In krmarimo?

— Naravnost proti severu.

— Kdaj bomo ob Tigrovem zobu?

— Mislim, da pridemo tja, če bo pihal sedanji veter, ob štirih.

Ko so se razšli po vodni gladini tihi počasni udarci zvona, je Mary pokleknila k »Serapisovi« ogradji. Obsevali so jo ugašajoči plameni zahajajočega solnca. V rokah je imela šopek belih in sinjih cvetk, revnih zmečkanih umetnih cvetlic, ki jih je bila strgala s starega klobuka. S tihim ljubečim pogledom jih je drhté vrgla v bele, okoli ladje kipeče pene. Pol milje daleč proti vzhodu je molil kvišku v krogu kipečih čeri oster, čekanom podoben vrh. Bil je Tigrov zob.

Žena je sklenila roke k molitvi in je naslonila na nje svoj strogi voščeni obraz. Mornarji so molče, po prstih hodili mimo nje.

To noč je ležal kapitan Wance na svoji postelji in je strmel s široko odprtimi, od prečutih noči vnetimi očmi v temo, ki je bila prepojena s pretečo zatonlostjo. Ni mogel zaspati kakor vedno zdaj in je ugledal drobno postavbo svoje žene, ki se mu je približala v slabotno brleči luči, v odsevu zvezd na morju. Pokleknila je poleg njega; bele roke so mu objele vrat in ko je približala ustnice njegovemu ušesu, je občutil, kako mu je kanila solza na lice.

— Jimmy, — je rekla, — ali si danes videl čeri?

— Ne, — je odgovoril.

— Samo nekaj ur poprej smo se nahajali, Jimmy, na 76 stopinji, 31 minut zapadne dolžine ter na 54 minutah, 23 južne širine.

— Nu, in kaj potem?

— Ali se res nič ne spomniš? Prav pred tremi leti in pol milje daleč od Tigrovega zoba? Ali se ne spomniš najinega dragega otroka, najinega Robina in temačnega dne, ko siflo prav na tem kraju spustili v morje njegovo mrtvo telo? O, nisem pozabila tega, Jimmy! Danes, ko smo jadrali mimo, sem vrgla

cvetlice na njegov grob in zmolila molitev. Saj smo danes pluli nad njegovo kodrasto glavico, Jimmy. Zdelo se mi je, da vidim najinega ljubljence, kako leži ondi na dnu morja, sredi tesne trave in košatih korafov. Meso najinega

mesa počiva tam globoko spodaj. Grozna strašila plovejo okoli njega, okoli njegove zlatolase glavice in jasnih modrih oči, ki so gledale vame skozi globoko vodo. Pri najinem dragem detetu in pri deci, katere nam ni sojeno imeti, pri tvoji neumirajoči duši, te rotim in vprašam: saj ne boš zažgal ladje, — povej Jimmy, saj je ne boš zažgal?!

Kapitan Wance se je oprostil objema belih rok. Glas, ki je siknil skozi njegove suhotne ustnice, je bil poln bridkosti: — Pusti me, žena, pusti me samega z mojimi mislimi, Mary, obetam ti...

Mary Wance je s poljubom pritisnila pečat na njegove ustne. Odšla je z vzradoščeno bleščečimi očmi. A James Wance ni mogel slej ko prej zatisniti oči. Zdelo se mu je, da zrak postaja čedalje bolj zatohel. Možgani so mu goreli kakor da bi se jih lotila ognjena vročica. Privid, ki mu je bil v teku vsega potovanja neznosna muka, je stal spet pred njim: živ, preteč, nepozaben.

Bila je to temna pisarna Marcusa Hooda v Bostonu, kjer je ta mož sredi zaprašenih knjig, umazanih zemljevidov, odrgnjenih vzorcev in najrazličnej-

ših oguljenih stvari z vseh štirih delov sveta, predel kakor pajek svoje mreže. Ondi je motril izza svoje od prstov umazane in s črnilom polite mize skozi zaprašeno okno pogumno in močno ladjo v pristanišču. Marcus Hood je bil »Serapisov« lastnik in Wance je vnovič doživljal v smrtnem boju svoje skušnjave in svoj padec. Hoodove kretnje so bile široke in svobodne; glas mu je donel zdaj surovo, zdaj doneče, ko je kahal kapitanu krasno ladjo, ki se je videla skozi siva okna.

— Sežgi jo, potopi jo ali pusti sredi čeri, preden prideš v Callao, Wans. — je rekel — in odštejem ti večji del zavarovalnine. Zavaroval sem jo v Liverpoolu dvakrat tako visoko, kakor stane s tovorom vred. Glede sebe lahko govorim popolnoma odkrito, kar pa se tebe tiče, boš lahko opravil ta posel. Če boš pameten, postaneš gospodar svoje usode in posestnik lastne ladje. Kajti z izkupičkom, ki ga dobiš, si boš lahko kupil »Isandulo«.

Poželenje je bilo tako močno, kakor da bi bili podtaknili kapitanu Wanceu samega hudiča v srce. Hrepenel je po

drnico, ki je natovorila blago v pristanišču.

Kapitan je hotel že minuli teden izvršiti dejanje, h kateremu ga je sililo poželenje. A tistikrat je vse preprečila žena, ki se je prikazala kakor očitajoči serafin z ognjenim mečem. Nocoj je prišla zopet in je predložila njegovim grešnim očem čisto in blestečo sliko njunega izgubljenega otroka. Mati in de- te sta skupaj molila za rešitev na smrt obsojene ladje.

Po stopnicah je zadonel trd korak, nato se je čulo trkanje. Monrow, prvi krmar, je stopil s svetiljko v kajuto. S krvjo podplute kapitanove oči so se uprle v njega.

— Prosim vas, pojdite z menoj, sir, — je rekel krmar. — Bojim se, da se utegne zgoditi kaj slabega.

Krov pod njunimi nogami je bil topel. Kapitan je velel, naj odprejo spredaj loputo. S potuhnjenim hlastajočim plamenom pomešan curek dušljivega dima je prisukljal skozi odprtino. — Zapreti loputo! — je zavpil. Loputo so zaprli in pustili odprto samo ozko špranjo, v katero so vtaknili konec požarne sesalke. Voda je brizgnila in je padala v sikajočih udarcih na sode v skladišču.

— Tovor se je vnel, sir, — je rekel mister Monrow.

Niso mogli videti, ali je prihajala voda do tlečih ladijskih sten. Z oljem napojena, na tesno zložena jadra so povzročila vročino, nato pa ogenj, prav tako naglo, kakor da bi bila kup premoga ali sveženj slame. Med »Serapisovimi« rebri so se skrivale grozovite grče. Sodi živega apna so pokali pod vodnim pritiskom. Njih vsebina je sikala, vreła, se zlivala kakor iz ognjenika ali vročega vrelca in je izpremenila ladijski trebuh v pravi pekel. Cement se je stiskal in je počasi kamenel v sodih. Potem so zletele lopute v zrak. Črni dim in bela sopara so zavili ladjo v snežene oblake. Ogenj se je stegoval iz loput kakor debele kače in je segel s svojimi pobesnelimi jeziki do zvezd na obnebu. Postave mornarjev so se nemirno gibale sem in tja. Zdaj so se izgubile v valovih grgrajoče slepilne sopare, zdaj so se prikazale kakor črne sence sredi malinastega plamena, ki je prebadal noč. Ljudje niso več mogli stati na krovu. Smola in lak sta vreła v mehurjih iz špranj. »Serapis« je postal s tekočim apnom in skakajočim ognjem napolnjena lupina, skrivaje v svoji no-

krasni »Isanduli« in po neodvisnosti, kakor hrepeni moški po ljubljeni ženski. Tako je prišlo pred tremi meseci ob tisti prokleti uri do tega, da sta si kapitan in lastnik ladje stisnila roke in potrdila brezvestno kupčijo z zvesto ja-

tranjosti rdeče in nepremagljivo uničenje.

— Okreni! — je zaklical kapitan Wance sredi bele sopare. — V čolne!

Pričel je tavati proti svoji kajuti. Tam ob vratih se je skoro zaletel v ženo. Bila je celo sredi divjajoče luči požara obupno blede. Vsaka poteza njene postave in obraza je kazala neomajno, železno prepričanje o neodpuštljivem zločinu njenega soproga. Kapitan jo je pograbil za roko in jo je potegnil na krov. Sledila mu je brezvoljno, ne da bi čula, kar je govoril, ne da bi videla grozo okoli sebe.

— Spremi Mistress Wance v kak čoln, je velel drugemu krmarju in se je povrnil skozi ogenj in dim v kajuto. Ko se je prikazal zopet s svežnjem papirjev v roki, je že hotel poslednji čoln zapustiti gorečo ladjo. Skočil je vanj in obsojeni »Serapis«, plavajoča ognjena grmada, je ostal brez gospodarja.

— Na vesla! — je zakričal kapitan in čoln je zletel kakor blisk iz kroga, ki je bil razsvetljen po predirljivem ognju plapolajoče ladje. »Serapis« je pričel krožiti kakor ranjena zver, nagibal se je na bok po vetru in je stegoval kljun proti severu. Jadra so pričela plahutati in so se napela od zraka.

— Kje je moja žena? — je vprašal kapitan.

— Mislim, da je v čolnu drugega krmarja, sir — je odgovoril mornar.

— Mary! — je poklical Wance v drugi čoln, ali si ti? — Ni dobil odgovora. »Serapis« se je omahovaje oddaljeval čedalje bolj.

Ta trenutek se je prikazala kakor v odgovor na klic bela postava Mary Wanceove zgoraj ob krmi goreče ladje. V čolnih se je pričelo kričanje in preklinjanje.

— Pritisni, pritisni! — se je razlegal kapitanov klic. Mornarji so se kakor pri tekmi sklanjali nad vesli. Toda v gorečo odejo zaviti »Serapis« je hitel vedno bolj urno in sigurno naprej. Med ladjo, ki je sijala kakor baklja, in čolnom, ki je napenjal moči, je počasno in neizogibno rasla stezica, — pisana proga ognjene vode.

— Skoči, Mary, skoči! — je vpil njen mož. — Skoči, rotim te pri Stvarniku! —

Mary Wance je obrnila proti njemu široko odprte, od žalosti prešinjene oči. Videl je še enkrat, da njen obraz izraža vedno isti neizrekljiv očitek.

Stala je ondi kakor mučenica na morišču. Zada se je dvigal jambor kakor

ogromen sramotni steber. Stala je tik rožnatega, iz plamenov spletenega venca, ki je ovijal ladjo. Sredi slovesno lepega oceana in ognjenih jezikov se je njena postava videla sveta in ožarjena. Sklenila je roke in je mirovala nepremično kakor da bi molila. Podobna

svetnici v vročem žrelu razbejane peči je odhitela izpred njihovih bolečih oči in od groze presunjenih src. Veliki zgornji jambori, ki se jih še ni dotaknil ogenj, so sijali kakor težke zlate pole na temnem zvezdnem nebu. Dim in snežnobela apnena sopara sta se zvijala v zraku kakor poletni oblaki, vsi rožnati in pozlačeni po rdeči žerjavi njihovih ugaslih src. Ladja je odhitela na sever in morje okrog nje je postalo ognjeno, odsevajoč ladjino smrt. Zvezde so obledele in »Serapisova« sled je postala krvava. S solznimi, od dima skelečimi očmi so gledali bleščečo, osamljeno postavo kapitanove žene, ki ni zapustila svojega prostora ob krmi. Bila je obdana z bruhajočim plamenom in kadečim se dimom; zlate zvezde isker so jo pokrivalo s svetniško glorio. Velik prečni drog je s sikanjem padel v morje. Takšno so jo videli, dokler ni »Serapis« postal zgolj rdeči madež sredi večno hladnih nebes, dokler ni izginila plavajoča ognjena vojska, dokler se ni izpremenila v žareč ogelček sredi obzorja in potem v bleščečo iskro, ki se je

izgubila sredi utrinkov. Kmalu so se nakopičili na nebu ogromni oblaki in izlili potoke vode nad pomirjeno morsko gladino. Dva dni pozneje so pristali čolni ob strmi čilenski obali. In »Serapis«? Ah, »Serapis«...

II.

V zgodnjih letih življenja naše zemlje, ko je priplavala Amerika iz ocean-skih globin in se je otepala vode, sušeč se v vročih žarkih mladega solnca, je bilo izklesano za »Serapisa« počivališče. Sredi obale, južno od ustja Darjane, se je dvignil visok skalnat zid. Nato je prišel potres in je na pol razklal zid od temelja na morskem dnu do vrha v bleščeči solnčni luči. Naposled, sto tisoče let pozneje je dal ta zid v kameniti razpoklini zavetišče ubogemu trudnemu »Serapisovemu« životu, počrnelemu okostnjaku, ki ga je preganjala smrt ali usoda. Razpoklina je postala ob tem času že struga rečice. Pragozd jo je obkolil od obeh strani in kmalu je bilo ozko ustje napolnjeno z gostim tropskim drevjem, neprodinimi poganjki najrazličnejših rastlin in grmovja.

»Serapis«, zakrinkan večni mornar, proklet drobec, je ohranil svojo ograjo, kakor črni prst ponosno v nebo štrleč sprednji jambor in se je pomikal proti ravniku. Potem so ga vjele močne in vstaške viharjeve roke; vrgle so ga na kopno in zagostile v skalnato ozko sotesko. Tukaj je »Serapis« počival, oplakovan po prijazni rečni struji in penasti plimi, ki je dvigala lahko rečno gladino. Njegov edini jambor je čepel ponosno in tiho pod čipkasto kupolo tropskega listja, ki je viselo kakor zeleni izrezljani okraski po visokih soteskinih stenah. Nekoč pa je razžibal težak potres leno razgreto kopno in po strmih bregovih je zdrvel potok sesute zemlje in rastlin. Vse to je zabobnelo po »Serapisovem« krovu ki je zasul ladjine boke. Le-te so kmalu zopet sprostiti nežni rečni prsti. Vendar je ostal na krovu velik sloj rodovitne zemlje. Drevesa in cvetke so hitele posejati po novi ladijski odeji semena. Na krovu se je razcvetel zelen, pisan vrt. Tam so vzrastle sloke bukve; ovile so jih plezalke in okinčale cvetke v stoterih oblikah in barvah. Na mrk jambor so se vzpele žilave divje trte; kakor zelene kače so se oprijemale gladkega lesa in so ustvarile mogočen

zeleni šotor. Čudne potuhnjene živali so izkopale luknje in zgradile brloge v zemlji, ki je težila ladijska prsa. Tako je počival »Serapis« v teku sedmih let, pokopan v cvetličnem in listnatem grobu. Njegovo ime je bilo pozabljeno v morskih daljavah...

A v sedmem letu njegovega spanja, ob času velikega dežja (tropska zima), je opustošila huda povodenj gore in notranje doline, dokler niso zagrmeli in zadoneli v ozki soteski odmevi podivjanih voda. Dvignile so »Serapisa« iz njegovega ležišča. Bil je iztrgan iz žilavega objema plezalk in divje trte ter izplunjen nazaj v morje.

Ondi je plaval leno kakor starodavna svečanostna barka, kakor odtrgan kos prekipjavajočega nedotaknjenege pragozda. Počasi se je pomikal po volji poljubnega vetra in kateregakoli toka ter je vlekel za seboj žalostno travnato in listnato vlečko. Hude slane so kmalu umorile marsikatero mlado poganjke; viseli so raz njegove črne stene in ograje kakor zarjavela, gnijoča jadra. Nekaj ptic, pestrih papig in ognjenih tukán (poprovec), ki so že zvalile mladiče in so bile nagonsko vezane na svoja gnezda, je ostalo v plavajočem gozdu. Morske kokoške so priletele, se vsedle na razprostrte veje in so krožile z rezkim krikom nad čudnim plavajočim otokom. Ocean-ske izpremenljive struje so ga vlekale najprej na zapad, potem pa na jug.

Nekoč ponoči pa se je križala njegova pot s progo sidneyskega ocean-skega parnika. Če se mu ne bi bil slučajno izognil v pičli razdalji dolžine enega čolna, bi trčil železen orjak v lesenim strašilom. Zadela bi čelo v čelo kakor dva razjarjena bika. Mornarji na pomolu so potem z grozo pripovedovali o plavajočem otoku, mimo katerega je švignil parnik ponoči v taki bližini, da so veje dreves zadele ob jamborove vrvi. Kapitan jih je ošteval s pijanimi bečci, dokler ni ugledal odlomljeno zeleno vejo, ki je obtičala med konopci in se je z vlažnim listjem zibala v vetru. Takrat je stisnila njegovo srce preteča groza.

Oblastno, skoraj neslišno je priletele iz nočne teme krasna brza jadrnica, ki je vozila proti jugu, iz Vancouverja v Kingston na otoku Jamajki. Vsa jadra so bila razpeta, prečni drogi so peli v vetru. Zdelo se je, da ladja nima trupa, temveč da obstoji iz samih širokih raz-

prostrtil peroti. Njen kapitan je stal ob kljunu, obrnjen z obličjem proti krmi in je nerazločno gledal. Krmarjeva postava se je majala kakor senca v nestalni luči viseče svetiljke. Desno in levo od kapitana sta žarela živo in ostro rdeči zeleni ogenj kakor oživelj dragulji. To so bile ladjine oči.

Črna grmada, v svoji sleposti okrutna in topa grmada mrtve ladje, je dvignila svoje pošastne oblike v boj zoper živo ladjo. Zadel je oglušujoč udarec, ki je pretresel dva svetá. Tenka in votla železna lupina kraljevske brze jadrnice je bila prebita in zmečkana kakor pločevinast list pri udarcu v trden hrast, ojačen po težkih cementnih kepah, ki so podpirale ladijske stene.

Ranjena jadrnica je obstala in zadrhtela liki dirkaški konj, če se zaleti nenadoma z glavo ob zid. Voda je udrila v notranjost ladje. Ko se je razlegel udarec pri trčenju, je zletel navzdol visok »Serapisov« jambor, ki ga je bil vrgel sunek iz napol segnitih nosilcev (ali napol trhlega vznožnega tramovja). Jambor je vlekel s seboj rastline in cvetke, ki so ga toliko časa zavijale. Zrušil se je kakor nebeško kladivo na kljun jadrnice, strmoglavil je njenega gospodarja in ga pokril z zelenjem. Sunek težkega hloda je neusmiljeno zadel kapitana in ga za trenutek zavil v čudne vonjave.

Jadrnica se je hitro potapljala. Spustili so čolne in oprezno položili v enega izmed njih nepremično telo onesveščenega kapitana. Plemenita, smrtno ranjena ladja se je zazibala kakor pijana in se potopila v globino. Ustvarila je hud tolmun z vrtinci in udarci valov, ki so se srečavali nad potopljenim krovom in s pohlepniimi jeziki obližovali jadra. Štirje čolni so ostali na vodi kakor osamljene črne pike. Prav blizu se je zibalo mrko okostje zapuščene ladje. Njegov jambor se je sprostil objemov potopljene jadrnice in je tiho ležal na valovih. Preplašene ptice, ki jih je vznemirila nesreča, so kričé krožile v zraku.

Strah in težka začudenost sta prevzela mornarje. Veslali so proti plavajočemu strašilu. Pod visečo zeleno odejo so razložili ladjin trup. Pristali so in splezali nanjo. Njih temne postave in pridušeni glasovi so prebudili in napolnili z življenjem ta pogubni otok, ta vrt prismojene smrti. Mehka, kakor goba prožna tla, so prvič nosila človeške korake. Preplašeni mornarji so prenesli kapitana na odkrit prostor ob krmi, položili ga tja nemočnega in obupno zmečkanega ter postavili zraven ladijsko svetiljko. Umirajoč je odprl oči.

— Kje sem? — je vprašal in njegov pogled se je ustavil na visečem vejevju tamariskov.

— Na zapuščeni ladji, s katero smo trčili, sir — je odgovarjal prvi krmar. — Vsa je pokrita z zemljo in zelenjem; kar čudno je to.

— Kje pa je moja ladja?

— Potopila se je, sir, — je rekel krmar z otožno povešeno glavo. Kapitan je onemoglo zatisnil oči. Svetiljka luč je padala na njegov mrliško bled obraz, vokvirjen s sivo brado in z dolgimi, nekam zarjavelimi lasmi. Neki mornar je odrinil z roko mlade poganjke ob krmi in je čital napol izbrisane, nekoč zlate črke.

— »S-e-r-a-p-i-s,« — »Serapis«, je rekel.

Prvi krmar je suravo zaklel. Umirajoči kapitan je ujel ime, kljub temu, da so mu čuti čedalje bolj slabili.

— Mister Monrow, — je zašepetal — saj je rekel »Serapis«?

— Mh, sir, »Serapis«, — naša nekdanja ladja.

Z velikim naporom se je kapitan napol dvignil in je obsedel. Imel je široko odprte oči, kakor da bi se bil začudil.

Oči so se zagledale v zvezde južnega križa, ki so venomer vzplamtevale in zopet dozdevno ugašale v ozki odprtini med zelenimi vejami nad glavo.

— »Isandula« je šla na dno, »Serapis« pa je še vedno na valovih. In vendar je bilo pred sedmimi leti, ko sem ga videl zadnjič, plamtečega kakor baklja, hitečega nekam v globoko noč. Usmiljeni Bog! —

James Wanceova duša je morala zopet gledati neumrjočo prikazen. Zastrl si je z rokami obraz. Mornarji, priče grozovitega smrtnega obreda, so stali molče okoli njega. Nato se je kapitan zopet spustil na tla. Videti je bilo, kako se mu je razlil po obrazu notranji mir.

— Mister Monrow, — je rekel komaj slišno in krmar se je sklonil k njemu: — jaz sem končal. — Uro pozneje me ne bo več tu. Mislim... slutim jo...

Mary je še vedno tu. Tako se mora tudi zgoditi. Naj ležim tu, poleg nje, ki mi je bila zvesta in dobra žena, tu na stari ladji, ki nama je bila ženitovanska postelja, zibelka najinega otroka in njen grob. Zato me pusti tu, stari prijatelj, ki si bil vsa ta leta z menoj, pusti me tu, dokler ne bo morje vsega vzelo.

Njegova roka se je iztegnila in je zadnjič stisnila krmarjevo roko. Ko se je jelo svitati, so skupali z vesli v globokem sloju prsti na »Serapisovem«

spodnjem krovu kapitanu grob. V globini nekaj čevljev so prišli na sám krov. Nenadoma so zadeli ob ostanke tega, kar je bilo nekoč telo Mary Wanceove. Povečali so jamo. Mož in žena sta se končno vlegla drug k drugemu, pokrita s toplo, mastno prsteno odejo. Eden izmed mornarjev je postavil na grob okoren križ, drugi je pokril gomilo z rušo in cvetkami.

Dan pozneje je zagledal britanski parnik znamenja ljudi na zapuščeni ladji in je odpeljal »Isandulino« moštvo v Valparaíso.

»Serapis«, plavajoči grob, je plaval brez cilja vedno bolj proti jugu in je križal pota številnih ladij. Kapitan za kapitanom se je pritoževal zaradi te nevarnosti, ki je prežala na mornarje ob chilenski obali. Naposled je poslal pomorski minister republike torpedovec, ki je dolgo iskal zapuščeno ladjo. Končno je zagledal izvidnik daleč na jugu mrko črno okostje, ki se je tiho pozibavalo na valovih. Veter in voda sta njegovim drevesom in rastlinam vzela listje. V tej žalostni noči je bil podoben blazni vdovi, ki tava brez smotra po oceanu.

Beli, nagli torpedovec se je približal »Serapisu«. Dvakrat je vzplamtel ogenj; zletela sta dva oblaka dima in po vodi se je razlegel gluhi grom. Jeklene granate so se razletele v kose sredi nedotaknjene, pretrdnega za gnilobo hrastovja viteške ladje. Zmagovalni valovi, ki so morali tako dolgo čakati, so zašumeli nad njegovim srcem. Tako se je potopil sredi sikajoče in razburkane vode, čije glasovi so bili zahvalna pesem ob odrešitvi. Potopil se je sredi tesne trave in košatih koralov, o katerih je sanjala Mary Wanceova. In morje, ki vse premaguje in ostane nepremagano, ki vse sprejme, ne da bi kaj vrnilo, se je zaprla vrh »Serapisa« kvečjemu polovico milje proč od Tigrovega zoba.

F. C. ENDERS

BODOČI VOJNI ...

Da naša povest »Pošastno krde'«, čije naslednja poglavja bodo opisovala strahote plinskega napada na mesto, ni prazna domišljija, pričuje naslednji sestavek, ki ga posnemamo po »Pittonnosti« z dne 8. marca t. l.

Svet ne gre docela slepo nasproti grozotam bodoče vojne. Že v Bruslju se je mednarodna konferenca bavila z vprašanjem, kako naj bi se civilno prebivalstvo zavarovalo pred modernim vojnim pripomočkom — strupenim plinom.

Dejstva, da se je vršilo to posvetovanje, nikakor ne gre omalovaževati. V naših dneh še strah pred plinskimi napadi brzda vojno navdušenje. Če bi iznašli zanesljivo obrambo civilnih prebivalcev pred plinskimi napadi, ali če bi se dali ljudje prepričati, da bo v bodoči vojni zaledje varno pred strupenimi plini, tedaj bi bilo v raznih deželah več nastrojenja za vojevanje. Bojevitte vlade bi imele izdatno manj pomislekov glede nove vojne. A tudi človekoljubje utegne postati eden izmed zviti načinov oboroževanja. Sigurno lahko trdimo, da bi se vojna industrija vseh dežel z navdušenjem lotila izdelovanja plinskih mask za civiliste, ker bi ji to vrglo težke milijone. Pod to ali ono krinko se bo že lahko upeljala človekoljubna propaganda za nakup plinskih mask za prebivalstvo.

A če bi te vrste kupčija še tako cvečela, se civilno prebivalstvo vendar ne bi moglo dodobra zavarovati pred plini. Saj ni mogoče, da bi bilo zmerom pripravljenih zadosti plinskih mask za več milijonov ljudi! Otrokom, bolnikom in slabotnim ženskam tudi ne bo mogoče postaviti mask na glavo, ker se z njimi otežkoča dihanje. Naglo doraščajoče mladine ne bodo mogli vsakega pol leta ali eno leto navajati na nove maske! Najvažnejši ugovor pa je to, da vzlic vsemu tehniškemu napredku še vedno nimajo filtra, ki bi učinkoval tudi nasproti najfinejšim plinom, kakor so bili nedavno iznajdeni. Potrebovali bi nekak »univerzalen filter« — ali pa

bi moral vsak državljan imeti v zalogi nekaj filtrov. Ko bi pretila nevarnost, bi ga bilo treba javno opozoriti, kakšen plin uporablja sovražnik. Univerzalnega, za vse pline veljavnega filtra pa nimamo.

Na bruseljski konferenci so se zavedali teh vrzeli, zato so groteskni načrt o upeljavi plinskih mask za civilno prebivalstvo odložili za poznejšo dobo. Zankrat so sklenili, propagirati misel, da naj se gradé v večjih mestih posebni podzemni prostori, v katerih bi bili ljudje varni pred sovražnikovimi plini. Ali tudi ta misel se da izvesti le v omejenem obsegu. Prebivalstvo bi bilo bolj na varnem, če bi imela vsaka hiša tak prostor; to pa je lažje reči nego izvršiti. Vsak takšen prostor bi predstavljal ogromno plinsko masko. Električen motor s precejšnjo gonilno silo, ki bi črpal čist zrak in odvajal izdihanega, bi nadomeščal pljuča. Pri plinskem napadu na mesto pa bi morali brezhibno delovati vsi električni motorji ogroženega mesta. V ta namen bi morala obstojati posebna električna centrala. Treba je, da kak sovražnikov agent na skrivaj tik pred napadom pokvari stroje v elektrarni in vsi prebivalci so izgubljeni.

Imamo več načrtov o takih prostorih. Kleti nikakor niso priporočljive; boljše je stopnišče. S takšnim pribeževališčem pa bi morale nujno biti združene shrambe za živila in stranišča. To pomeni, da bi se bila morala vsaka hiša posebej preustrojiti v ta namen. Drugi načrt zamišlja v vsakem stanovanju posebne sobe, v katerih bi bili ljudje varni pred plini. Ali praktična izvedba takega načrta zahteva, da je treba hiše še bolj preurediti in preskrbeti še več motorjev. Nadaljnji načrt se bavi z ureditvijo posebnih pred plinom varnih lokalov na prometnih križiščih. Rusi nameravajo v ta namen urediti biografe, gledališča in cerkve. Toda koristi takih pribeževališč bi bili deležni zgolj ljudje, ki bi bili takrat v bližini. Ker pa se moderni plinski napadi izvršujejo praviloma ponoči, bi to pomenilo, da bi se

v takih prostorih obvarovalo le omejeno število mestnih prebivalcev.

Vsi načrti imajo skupno hibo: slone na napačnih sklepih. Bistvo moderne plinskega napada je presenečenje in njegov smoter, da sovražnik v trenutku vojne napovedi pomori s plinom prebivalstvo najvažnejših industrijskih središč. Računati je treba s slučajem, da se bo napad izvršil preje nego bo večina prebivalstva izvedela, da je vojna izbruhnila. Na aktivno obrambo lastnih letal se ne smemo preveč zanašati. Ker branilec ne ve, s katere strani utegne prodreti zračna pošast, se sám slabi, če razpošlje letala na več strani, da čakajo sovražnika. Sovražnik prodira z osredotočeno silo. Če bi branilec čakal z vsemi letali na določenem mestu, pa bi lahko branil samo tisti del; drugim bi nudil obrambo prepozno. Domnevam že iz strateških razlogov, da se civilno prebivalstvo niti ne bo skušalo braniti z letali pred plinskimi napadi, marveč bo poslalo domača letala na sovražnikovo ozemlje, da ondi pomore mestno prebivalstvo; tako bi se vojna izpremenila v navadno tekmovanje, kdo bo preje pomoril večje število civilistov.

Račune takega »obračunavanja« med različnimi vladami bo plačevalo preprosto ljudstvo, ki bo najmanj zavarovano in bo poginjalo v množicah. Svet še ni videl pokoljev, kakor jih utegnemo doživeti v novi vojni. Ti pokolji bodo sicer nekrvavi, ali to nikakor ne zmanjša njih grozote. Ljudje, ki pripravljajo vojno, se bodo brez dvoma dobro skрили in zavarovali in tudi razni pregoreči hujskači bodo poskrbeli v izdatni meri zase. V danem trenutku bo ljudstvo vseh slojev, staro in mlado, zdravo in bolno, trumoma umiralo od plina, zakaj nobeno sredstvo ne bo dovolj močno, da bi zavarovalo življenje množic. V tem pogledu se ne moremo nadejati uspešne pomoči od nobene konference, kajti še tako iskrena posvetovanja ne morejo izpremeniti načina bodočega vojskovanja. Slej ko prej bo v vojnem viharju dobro sleherno sredstvo, ki ga bo nudila tehnika. Nobena vlada se v času vojnih blaznosti ne bo iz človekoljubnih ozirov odrekla sredstvu, ki ji obeta zmago. Zato obstoji zgolj ena možnost, da postane vojna bolj človekoljubna: da do vojne sploh ne pride. Sicer bodo vojne tem bolj strahovite, čim bolj popolna bo tehnika.

Domlad v kirgiški stepi

Med svetovno vojno je tudi marsikateri našega človeka zaneslo v Turkestan. To je svojevrstna azijska pokrajina: v nedogled se razprostirajo peščene pustinje, suhe stepe in večno zasnežene gore. Neskončna ravan brez vode je pokrita z drobnim peskom ali z golo, od solca razpokano glino; mrtvilo vlada vsepovsod, kamor pogleda oko, nikjer življenjskega znamenja. Cele tedne lahko potuješ po teh krajih, ne da bi se pokrajina bistveno izpremenila. Težka tišina, nepremičnost prirode, neizmernost prostora, neskončnost ur in celo večnost trajajoče turkestansko popoldne — to te nenehoma spremlja na poti. Z okostij ponesrečenih karavan, ki jih je razbelilo pustinjsko solnce, veje brezup in žalost.

A v megleni daljavi se dvigajo k večno vedremu obnebju mogočne gore, raztezajoče se v daljavo več ko dva tisoč kilometrov. Sto in sto brezimnih

gorâ in ledenikov dosega višino skoraj osem tisoč metrov, — nakopičeni so kakor mogočni oblaki.

V širšem pomenu besede je Turkestan tisto obsežno ozemlje, ki sega do Kaspijskega morja na zapadu ter do puščave Gobi in k mejam Tibeta na vzhodu; na jugu ga omejuje pogorje Kopet-Dag-Hindukuš, vendar pa je tu meja še najmanj naravna. Zapadna meja (obrežje Kaspijskega morja) je oddaljena od vzhodne meje (s Kitajsko) 2500 km, t. j. približno toliko kot je od Prage do Severnega tečaja ali iz Londona do Carigrada. Oddaljenost severne in južne meje je le nekoliko manjša (2300 km). Površina Turkestana meri 2 milijona km²; na tem ogromnem ozemlju pa živi komaj 9¹/₄ milijona prebivalcev, tako da ne pride niti 5 duš na 1 km². Že te številke govorijo o zapuščenosti Turkestana.

Silovita je turkestarska priroda; človek še ni postal njen gospodar. Tu še le razumeš, kaj je priroda, tu spoznaš njeno pravo obličje. Pri nas ne moremo reči, da bi bila lepo obdelana polja in smotreno zasajeni gozdovi, prava priroda. Tu je vsako drevo seštet in po

Turkestarske stepe in ravnine so izsušeno morsko dno. Nekoč je tod valovalo morje. Zato se nobena turkestarska reka ne izliva v odprto morje, marveč v jezera, ali pa se izgublja v puščavi. Voda ni tukaj geološki činitelj, ki bi odnašal vse produkte mehanskega

*KAMELE SE
PASEJO V STEPI*

sleherni stezi gre vsak dan kak človek; tu veš, kam smeš stopiti in kam ne smeš. Docela drugače je v Turkestanu. Tam je priroda divja, neukročena, vse-mogočna.

Površino Turkestanu delimo po sestavi zemeljskih tal na dva dela: rav-

in kemičnega razkroja na zemeljski površini v morje. Ti produkti ostanejo tu in veter jih prenaša iz kraja v kraj v podobi neizmernih oblakov prahu, ki nenadoma izpremene dan v noč in izenačijo z zemljo vse, kar moli iz tal. Tako nastaja tista gladka, ravna povr-

*KIRGIŠKE ŽENE
Z OTROCI*

nino in gorovje. Prva zavzema več ko $\frac{3}{4}$ celotne površine in je pokrita z brezvodnimi ali le neznatno vlažnimi puščavami in stepami, medtem ko ostalo četrtino zavzemajo gore.

Šina turkestarskih ravnin z njih enoličnim rastlinstvom. Tisoč kilometrov prepotuješ in še vedno se ti vidi, da si na enem in istem mestu. Ta enoličnost daje pokrajini najmočnejše obeležje.

Ravninski del Turkeстана je pokrit na severozapadu med Kašpijskim morjem in Aralskim jezerom s stepo Ust-Urt, ki je bila v dobi razvoja aralsko-kašpijskega morja velik polotok, razvodje kašpijskega in aralskega vodovja. Na severu meji Turkestan s Kirgiško stepo z Uralom in Sibirijo.

robno preprogo. Po pisanih tleh se razkrope neštete črede ovac, kamel in koz, ki jih pasejo Kirgizi, narod, ki nima stalnega bivališča. Tu in tam se v podobi temnih peg odražajo od zelenega žameta — kibitke, pastirske jute. Vrh tleh vidiš na vsakem koraku jate čapej, orlov, sokolov. Orli so tu veliki in drz-

V ŠOTORU KIRGIŠKEGA BOGATAŠA

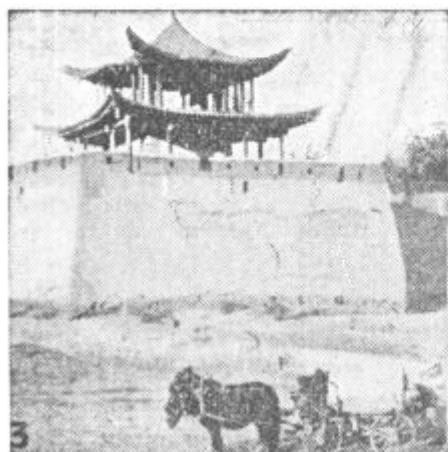
Kirgiška stepa je žalostna podoba kakor miza ravne, ilovnate stepe, pokrite z osatom, pelinom in Aso foetido. V daljavo uprti pogled zaman išče konca in obzorja, ki se izgublja nekje daleč, zlivaje se z večno vedrim, višnjevim nebom.

Spomladi, ko se otaja sneg in se tla pokrijejo z zeleno travo, postane stepa pravljica, čudež. Mrtva, razpokana tla na mahi izpremenijo v prekrasno, ča-

ni. Nič jih ne more zlahka prestrašiti. Smelo gledajo s svojimi divjimi očmi na človeka, ki si drzne prodreti v njihovo kraljestvo.

Tisoči želv se grejejo v travi na solncu in slave svoje svatovske slavnosti.

Pa tudi za pastirske Kirgize je pomladni čas doba največjega veselja. Vsak pastirski rod ali aul (izgovori a-ul) kočuje leto za letom ob isti poti, ustavlja se pri istih potočkih in rekah,

KIRGIŠKA STAVBA NA ROBU STEPE

POMLADNA SELITEV KIRGIZOV

ki so jih odkrili že davni predniki in prezimujejo ondi, kjer so prezimovali očetje.

Doba kočevanja je najlepša v življenju Kirgiza. Brž ko stepa zazeleni pod žarki pomladnega solnca, se pojavi tisoče in tisoče pastirskih jurt in mršavih čred živine. Kadar napoči tisti srečni dan, ko pastir zapusti svoje zimsko pribeževališče (kotau), vzroji že navsezgodaj ves aul. Pastirji si oblečejo praznja oblačila, naložijo na kamele, ki jih pokrijejo s pisanimi preprogami, svoje šotore in vse ostalo imetje, osedlajo konje in osle in ves aul krene pod vodstvom svojega poglavarja na pot. Žene sede resnobno na kamelah, konjih, oslih ali bikih, medtem ko možje in dekleta poganjajo z divjim pokanjem bičev. Zvečer se pastirski aul ustavi, da prenoči na prostem. Postavijo šotore in se uredijo po svojem. Dan ali dva tako počivajo, potem krenejo spočiti dalje. Skrb za dober potek selitve imajo žene, dočim si možje krajšajo čas in lajšajo pot z zabavami in lovom. Ko prispejo Kirgizi na dobre pašnike, nastane za nje vesela in prijetna doba ob-

iskov, iger, tekmovalij (bajga) in slavnosti (tuj).

Kmalu pa se konča idilično življenje v stepi. Že v mesecu maju izgine vse zelenje, voda izhlapi, trava usahne, le pelin in osat še kljubujeta nekaj časa, dokler se naposled tisoče in tisoče km² ne izpremeni v golo, od solnca izžeto pustinjo. Nič ni bolj žalostnega in mrtvega kot je kirgiška stepa v poletju. Kakor dlan gola, brezmejna ravan te spremlja vsepovsod. Pastirji s čredami odidejo, čaplje odlete in želve izginejo — zarijejo se v globoka skrivališča pod zemeljsko površino.

»Redkokdaj zleti izpod kamelinih nog kakor glina umazanosi stepni škranček, še redkeje se pojavi na obzorju obris antilope ali se dvigne z mrhovine jata orlov; dolgo in dolgo potuješ in misliš na ta dogodek, zakaj kdo ve, kdaj boš spet srečal stepno življenje. Srečanje s karavanami ali s pastirskimi Kirgizi je v tem prostoru zelo redek in uprav ganljiv dogodek . . .«¹

¹ Iz češke revije »Šírym světem.«

Znameniti jubileji

Petdeset let bolgarske svobode

Dne 3. marca l. 1878. je bila v San Stefanu blizu Carigrada podpisana mirovna pogodba med Rusijo in Turčijo. Z njo je bila zaključena znamenita balkanska vojna pred 50. leti, ki jo je odločila ruska zmaga pri Plevni. Car Aleksander II. je postal osvoboditelj bolgarskega naroda. Letošnji marec je tedaj za Bolgare mesec velikih jubilejnih slavnosti. Razmeram, ki so nastale med svetovno vojno, ko je Bolgarija obrnila orožje proti oni fronti, na kateri se je bojevala Rusija za novo, svobodnejšo Evropo, ie treba pripisati, da je ta jubilej v širšem slovanskem svetu

skoraj brez odmeva. Toda vlade, režimi in vladavine niso večne. Bolgarski narod je politično še primeroma mlad, odtod nestalnost in nezanesljivost njegovih dejanj, odtod tako vijugasti oviniki v njegovem razvoju. V teku nadaljnjih 50 let se utegne marsikaj izpremeniti in morda bo že v tem času napočil dan, ko se bo raztezala od Soče do Črnega in Egejskega morja Velika Jugoslavija. Danes je to še meglena, skoraj fantastična zasnova. Ali v zgodovinskem razvoju so tudi navidezne utopije izvedljive.

Še l. 1876. je zabeležila krvava kronika bolgarskih bojev za svobodo strahoten pokolj, ki so ga izvršili po miglaju iz Carigrada Bašibozuki v 100 bolgarskih vaseh, kjer so pomorili več ko 25.000 ljudi. Ti dogodki so malce vznemirili zaspano vest kulturne Evrope; velesile so se zganile zlasti zaradi umora nemškega in francoskega konzula v Solunu. Balkan se je razgibal. Carigrad se je tresel; med samimi Turki so nastali težki boji. L. 1876. jim je napovedala vojno Srbija, l. 1877. Rusija in na koncu tega leta je padla Plevna. Tudi naši kraji so bili pod močnim vtiskom teh dogodkov.

V San Stefanu je klečala turška Porta na kolenih pred Rusijo. Sultan je moral odstopiti Rusiji v Aziji del Armenije in se odreči vseh pravic do krščanskih kneževin Rumunije, Srbije in Črne gore, ki so postale nezavisne države. Bolgarska pa je stopila na plan kot podložna kneževina s 4 milijoni prebivalcev. Obsegala je tudi Makedonijo.

Sanstefanska mirovna pogodba je po mnenju zavidnih velesil preveč ojačila rusko moč, zato je nastal v Evropi zaradi nje velik hrup. Angleži so poslali svoje vojne ladje pred Carigrad; Avstro-Ogrska je mobilizirala. Nemčija, čije zunanjo politiko je vodil takrat »železni kancelar« Bismarck, je prevzela vlogo posredovalca. Rusija je popustila in račun je imela plačati Bolgarija, dočim so Angleži kot dobri trgovci izvabili od sultana v znamenju tega spora otok Ciper. Tedaj je bil sprejet tudi predlog, da se skliče poseben kongres. Ta kongres se je vršil v juliju in avgustu l. 1878. v Berlinu. Sanstefanska mirovna pogodba je bila deloma razveljavljena. Rusiji je morala Rumunija odstopiti dunavsko ustje, v nadomestilo pa je dobila Dobrudžo. Bolgarijo so raztrgali na tri kose: Makedonijo si je pridržal sultan; ustanovila se je samoupravna krščanska provinca Velika Rumelija, ki je obsegala del Bolgarije južno od Balkana in ki jo je imel upravljati po sultanu imenovani krščanski guverner, samostojnost se je priznala samo Bolgariji, ležeči severno od Balkana; ta si je smela sama voliti kneza, a je morala plačevati Turčiji davek.¹

V novi državi so še ostale ruske posadke. Poveljujoči general je sklical skupščino, ki je dala državi ustavo in izvolila za kneza Bolgarije Aleksandra Battenberškega, častnika pruske vojske. Tako je prvič zašlo bolgarsko državno življenje pod vpliv sil, ki so povzročile dogodke l. 1913 ob Bregalnici in za časa svetovne vojne.

V mladi kneževini so se vneli težki politični boji med konzervativno in liberalno skupino; dejanski gospodarji pa so bili ruski častniki. Z njihovo pomočjo je prvi knez l. 1881. razveljavil ustavo in razgalil skupščino. Dve leti pozneje pa so se bolgarski vodje tajno sporazumeli s knezom Aleksandrom in ruski generali so se morali umakniti.

V Vzhodni Rumeliji so medtem bolgarski narodnjaki, ki so smeli svobodneje dihati, pripravljali zedinjenje z Bolgarijo. Neko noč se je izvršila revolucija. Vstaši so naprosili za pomoč bolgarskega kneza, ki je ponudbo sprejel. Zedinjenje Vzhodne Rumelije in Bolgarije je razburilo Rusijo; srbski kralj Milan, ki je bil pod vplivom Avstrije, je l. 1885. Bolgarijo napadel. Zdaj je sultan proti volji ruskega carja imenoval kneza Aleksandra za namestnika v Vzhodni Rumeliji. V Bolgariji so se znova vneli težki politični boji, ki jih posebno označuje dejstvo, da so se vmešavali v politiko častniki. Radikalna častniška skupina je neko noč napadla kneza Aleksandra in ga je prisilila, da je podpisal izjavo, s katero se odpoveduje prestolu. Prebivalstvo samo je bilo za kneza. Tedaj je začel nastopati v politiki krčmarjev sin Stambulov, ki je proglasil geslo: »Bolgarijo Bolgarom«. Posfal je predsednik liberalne narodne stranke in je stopil na čelo vlade, ki je imela osem let državne vaje v rokah. Battenberžana so zamenjali s Koburgom. Novega kneza Ferdinanda sta podpirali Avstrija in Anglija. Ferdinand je pustil vladno oblast v rokah Stambulova. Le-ta je bil sicer nasilen, vendar pa sposoben politik. Uredil je policijo in upravo, vpešal šole, uvedel splošno vojaško dolžnost in si je pridobil največ zaslug, da je bolgarska prvolotnica Sofija postala moderno mesto. L. 1894. pa je Stambulov izgubil Ferdinandovo zaupanje in so vladno prevzeli konzervativci.² Naslednje leto je bil Stambulov zavrato umorjen (čitatelj se tu spomni

¹ Citirano po: M. Seignobos in A. Metin, Histoire contemporaine depuis 1815.

² Podatki pravtako iz zgoraj citiranega spisa.

na usodo Stambolijskega). Poslej se je država razvijala v težkih, vendar pa za Balkan normalnih strankarsko-političnih borbah. Do nastopa Karadjordjevičev v Srbiji je bila njena zunanja politika pobarvana rusofilsko, nato je kolobala. Postala je kraljevina. L. 1912. je bilo z ustanovitvijo balkanske zveze velik datum v bolgarski zgodovini, a že naslednje leto se je pokazalo pri Bregalnici dvojno obličje bolgarske politike, ki se je v svetovni vojni docela razkriilo. Toda ti dogodki so še vsem v spominu; prav tako ni treba opisovati spora med Bolgarijo in Jugoslavijo. Spor glede Makedonije je za miroljubne ljudi dokončno rešen, saj je preteklo za to zemljo dovolj krvi. Bolgarski narod bo nekoč brez dvoma odobril to rešitev, iz katere še vedno kujejo kapital temni dediči koburškega režima in »makedonstvujušči«.

Bolgari so pred petdesetimi leti z zanosom pozdravili toli pričakovano prostost. Imeli so sorazmerno malo izobražencev, toda med ljudstvom je bilo veliko po naravi inteligentnih ljudi, ki so se z vnelo oprijeli praktičnega kulturnega dela. Pesniki kakor Hr. Boticov, Ivan Vazov in drugi so bili glasniki in hkrati tudi goreči bojevniki za narodno svobodo. Objektivni ljudje

RUSKI CAR ALEKSANDER II.,

morajo priznati, da je bolgarski narod v teku petdesetih let svoje svobode lepo napredoval in da je pokazal tudi na kulturnem in umetniškem polju velike uspehe. Prav tako so Bolgari kljub številnim vojnem, notranje - političnim borbam in zunanjim neuspehom dobro organizirani v gospodarskem pogledu; lepo uspeva njihovo poljedelstvo, svetoven sloves so si pridobili z oljem, ki

SPOMIN NA BOLGARSKO OSVOBODILNO VOJNO: Car Aleksander
pri Plevni

SOFIJA
Trgovska ulica

SOFIJA
Okoliške mlekarice

ga izdelujejo iz vrtnic (dolina Kazanlika je pravi paradiž cvetočih rož). Največji bolgarski pesnik Ivan Vazov tako-le opeva svojo domovino:

*Otečestvo ljubezno, kak hubavo si til
kak čudno se sinee nebeto ti breztrajno!
Kak tvoite kartini menjavat se omajno!
Pri vsaki pogled novi, po novi krasoti:
Tuk veseli dolini, tam planini giganti,
zemjata p'lna v cvete, nebeto s'z briljanti.
Otečestvo ljubezno, kak hubavo si ti.**

² Domovina ljubljena, kako si lepa. Kako čudno se modri tvoje neskončno nebo. Kako pestro se menjavajo tvoje slike! Pri vsakem novem pogledu — nove krasote: Tu vesele doline, tam planine — velškani; zemlja vsa v cvetu, nebo v briljantih. Domovina ljubljena, kako si lepa!

○ ○ ○

R. Pustoslemšek

Bolgarija in jugoslovenski pokret

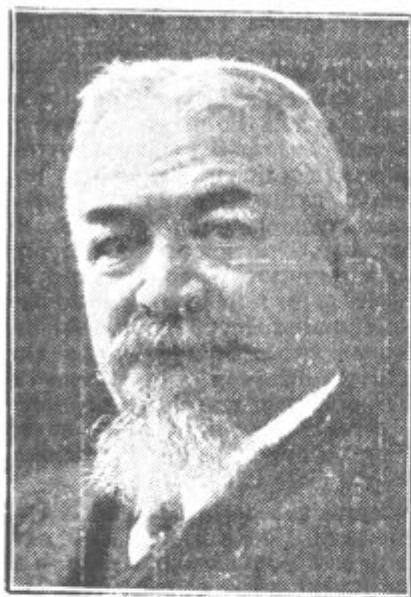
V septembru 1904. se je vršilo v Beogradu slovesno kronanje kralja Petra. Da bi dobila ta svečanost večji sijaj, predvsem pa obeležje splošne jugoslovenske prireditve, so bili v Beograd povabljeni književniki, umetniki, novinarji in akademska omladina vseh štirih jugoslovenskih plemen. Namen teh sestankov bi naj bil, da bi se ob tej priliki posvetovali, kako bi se dali uspešno poglobiti dotlej tako rahli kulturni stiki med poedinimi jugoslovenskimi narodi. Temu vabilu so se odzvali Hrvati in Slovenci, pa tudi Bolgari. Tako je prišlo do prvega sestanka jugoslovenskih umetnikov, književnikov, novinarjev in akademikov. Prvo vlogo so v tem kolu igrali umetniki, ki so že ob kronanskih svečanostih stopili združeni pred javnost s prvo jugoslovensko izložbo in s tem pokazali, kako je treba od teoretiziranja preiti k praktičnemu in realnemu zblíževanju nemu delu na kulturnem polju. Zgledu umetnikov so sledili tudi književniki, novinarji in akademiki. Tudi ti so se sporazumeli v vseh načelnih vprašanjih ter zaključili, da prično takoj praktično uveljavljati vse one ideje, ki bi lahko čim najtesneje kulturno zblížale Jugoslovane med seboj. Prva etapa na tej poti bi naj bil kongres jugoslovenskih književnikov in novinarjev, ki bi se naj po možnosti takoj drugo leto vršil skupno z II. umetniško

Toda v isti sapi, ko pesnik opeva lepoto svoje domovine, toži tudi o neumevanju Bolgarov za to krasoto. Vazov je tudi v drugih pesmih grajal topost in brezčutnost svojih rojakov za visoka stremljenja; pisal je o preretnih kulturni dediščini, ki so jo ostavili predniki sedanjemu rodu. Napredek v poslednjih desetletjih je dokaj izpremenil to sliko; toda če govorimo o Bolgarih kot »balkanskih Prusih« (ta fraza je bila posebno priljubljena med vojno), če se spomnimo raznih grozodejstev in krvavih političnih razračunavanj, vedno mislimo na finko-čudske elemente ki še vedno žive v bolgarstvu in na vso tisto usodno dediščino turškega gospodstva, ki ne more ugasniti v dveh, treh rodovih ...

razstavo v Sofiji. Z enakimi prireditvami naj bi na to prišla na vrsto še Zagreb in Ljubljana. Vsa posvetovanja v Beogradu so se završila v najlepši harmoniji in vse je kazalo na to, da napoči doba bratske ljubezni, sloge in medsebojnega razumevanja med Južnimi Slovani, zlasti ker je jugoslovenskih kulturnim delavcem skušala v njihovem stremljenju po odstranitvi vseh spornih točk in po medsebojnem zblížanju slediti tudi politika in diplomacija.

V tem blagodejnem ozračju je leta 1905. nastala znamenita *reška resolucija*, ki pomenja dogodek prvega reda v zgodovini medsebojnih odnošajev med Hrvati in Srbi, l. 1906. pa *srbsko-bolgarska carinska unija*, ki bi bila morda postala, ako bi je ne bila preprečila Avstro-Ogrska, vogelni kamen za zgradbo mogočne jugoslovenske države, segajoče od Jadranskega pa do Črnega in Belega (Egejskega) morja. Kakor je bila reška resolucija odločilnega pomena za odnošaje med Srbi in Hrvati, tako je bila projektirana srbsko-bolgarska carinska zveza največje važnosti za razmerje med Srbi in Bolgari, saj predstavljata obe nekaj za ključek medsebojnih borb med Srbi in Hrvati na eni in med Srbi in Bolgari na drugi strani. Razmere na slovanskem jugu v tem času so bile, skoraj bi lahko trdili, idealne. Zdelo se je,

kakor da bi bili za vselej pokopani vsi medsebojni spori: Krvavi srbsko-bolgarski spopad v l. 1885. je bil v pravem spoznanju, da so ga povzročile tuje sile, izročen pozabnosti, makedonsko vprašanje takrat še ni stopilo v akutni stadij, saj je bila Makedonija

ST. BOBČEV,
znani delavec za slovansko misel
v Bolgariji

še trdno v turških rokah, sploh ni bilo nobene sporne stvari, ki bi mogla ogroziti poglobljenje prijateljskih, da, lahko celo rečemo — naravnost bratskih razmer med Bolgari in Srbi. Politični barometer je takrat napovedoval za bodočnost na slovanskem jugu najlepše vreme. Tiste dni je bil v Beogradu že krepko na delu «Slovanski Jug», ki je šel že korak dalje in napisal na svoj prapor ne samo kulturno, marveč že tudi politično ujedinjenje vseh Južnih Slovanov. A tudi v Bolgariji, zlasti pa v Sofiji je bilo mnogo oduševljenih somišljenikov in oznanjevalcev idej, ki so bile porojene ali vsaj oblikovane na beograjskih sestankih. Ti so smatrali za svojo dolžnost, da izvrše nalogo, ki so jo prevzeli na zborovanjih l. 1904. v Beogradu. Sklenili so, da prirede leta 1906. kongres jugoslovenskih književnikov in novinarjev ter II. jugoslovensko umetniško razstavo v Sofiji. Na čelu tej akciji je stal vseučiliški profesor Stevan Bobčev, krepko pa so ga

v tem poslu podpirali Georgij Pejev, odvetnik dr. Nikola Bobčev, pokojni naš rojak profesor Anton Bezenšek, tajnik trgovske zbornice dr. Zlatarov, urednik Georgij Nikolov, prav izdatno pa tudi takratni prosvetni minister dr. Šišmanov. In med temi sodruzi N. Bobčeva ni bilo nobenega Makedonca, dasi so ti že takrat igrali veliko vlogo v bolgarskem javnem življenju. To dejstvo je značilno, saj izpričuje, da so bili za jugoslovensko zbližanje in za slovansko vzajemnost zavzeti pač Bolgari iz kraljevine same, niso pa kazali za te ideje potrebnega razumevanja številni makedonski emigranti, ki so, kakor danes tako že tudi takrat, večinoma dajali odločilno smer bolgarski politiki. Za to je prav verjetna trditev veleuglednega bolgarskega kulturnega delavca, da se je svoječasno v ožjem krogu bolgarskih patrijotov že prav resno ventiliralo vprašanje tesnega jezikovnega zbližanja, ako že ne naravnost ujedinjenja Bolgarov s Srbohrvati, a se je morala ta ideja pokopati samo zaradi odpora, ki so ga predvsem netili makedonski emigrantski krogi.

Vodja jugoslovenskega in vobče slovanskega pokreta v Bolgariji je bil, kakor smo že omenili, profesor Stevan Bobčev. Je to eden najidealnejših sodobnih slovanskih dejateljev, ki je vse svoje duševne in telesne moči dal v službo veliki ideji zbližanja slovanskih narodov. Da izvede nalogo, ki so jo Bolgari prevzeli na konferencah v Beogradu, se je odpravil spomladi l. 1906. na pot v Beograd, Zagreb in Ljubljano, da osebno povabi odotne kulturne delavce na I. kongres jugoslovenskih književnikov in novinarjev ter na II. jugoslov. umetniško izložbo avgusta meseca v Sofiji. Njegova misija je uspela. Povabilu so se prav številno odzvali umetniki, a tudi odziv iz književniških in novinarskih vrst je bil precejšen. Razstava se je sijajno posrečila, kongres se je zaključil harmonično v popolni enodušnosti. Obe prireditvi sta bili manifestacija napredujoče jugoslovenske misli v Sofiji in v Bolgariji vobče. Prvič v povestnici so se na bolgarskih tleh sestali zastopniki vseh štirih vej jugoslovenskega debla. Vse se je izvršilo pod najboljšimi avspicijami in zdelo se je, kakor da so padle že zadnje ovire za trajen in iskren sporazum med Bolgari in Srbi. Na banketu v Knjaževu je delegat če-

ških novinarjev Vaclav Klofač, z za-
doščenjem povdarjajoč v intimno bratsko
razmerje prehajajoče odnošaje
med Srbi in Bolgari, v prijateljskem
tonu kritiziral v Bolgariji in Srbiji vla-
dajoči «parlamentarizem», češ da po-
vzroča neprestane zmede v administra-
ciji. Izzval je s tem enodušen ogorčeni
in složni odpor na srbski in bolgarski
strani. Iz tega neznatnega incidenta bi
se dalo celo sklepati, da je bilo takrat
enotno naziranje v vseh narodnih in
političnih vprašanjih pri Bolgarih in
Srbih skoraj že završena stvar. Prire-
ditve v Sofiji so se torej končale za
slovansko in jugoslovensko idejo s sa-
mimi aktivnimi postavkami.

Za Sofijo bi morala priti na vrsto
Zagreb in Ljubljana. Med tem pa je
na naraščajoče «panslavistično» giba-
nje med Južnimi Slovani postala po-
zorna, avstro-ogrsko vlada, ki je storila
vse, da zajezi ta nji tako nevarni po-
kret. V Zagrebu projektirani II. kon-
gres jugoslovenskih književnikov in
novinarjev se ni mogel vršiti, ker so
madžarske oblasti namignile, da bi na
tem kongresu ne mogle trpeti inozem-
skih udeležencev. Tako se je v Zagre-
bu mogla vršiti edino še III. jugoslo-
venska umetniška razstava, vršila pa
se je že v znaku splošne depresije.
Aneksija Bosne in Hercegovine po Av-
stro-Ogrski in istočasno izvršena pro-
glasitev Bolgarske za kraljevino sta bi-
la dogodka, ki sta znatno ohladila pri-
jateljske odnošaje zlasti med Bolgari
in Srbi. Toda ta depresija je trajala
samo kratko dobo.

Vseslovanski kongres, slovanski vse-
sokolski zlet in kongresa slovanskih
novinarjev in jugoslovenskih zdravni-
kov l. 1910, so znova potisnili Sofijo
v ospredje slovanskega pokreta. Bol-
garska s Sofijo je tako postala nekako
osrčje slovanske propagande, kamor
so se navidezno stekale vse niti slo-
vanske politike. Tega dejstva ni mogel
spremeniti niti kralj Ferdinand, o ka-
terem je bilo notorično, da je bil vse
preje kakor pa prijatelj one politike,
ki bi stavljala Bolgarsko v prve vrste
slovanskega, zlasti pa jugoslovanskega
pokreta. Ferdinand Koburžan je po-
svedočil svoje nasprotstvo proti taki
smeri bolgarske politike s tem, da je
demonstrativno zapustil svojo presto-
lico v trenutku, ko so v glavno mesto
Bolgarske prihiteli iz vseh slovanskih
zemelj najodličnejši politiki in držav-
niki, na tisoče Sokolov in na stotine
kulturnih delavcev. S to demonstracijo
pa za enkrat ni mogel zajezi naravne-
ga razvoja dogodkov, ki so suvereno
šli preko odpora carja Ferdinanda in
njegove najbližje okolice.

Meseca februarja 1912, so Bolgarija,
Črna gora, Grška in Srbija — nava-
mo države po abecednem redu — skle-
nile *Balkansko zvezo*, ki je bila sad
one trezne in pametne politike, ki so
jo Srbi in Bolgari vodili s precejšnjo
doslednostjo že od l. 1904.

Ko je v oktobru l. 1912. Balkanska
zveza, hoteč končno uveljaviti svoje
cilje, napovedala Turčiji vojno ter v
zmagovitem pohodu potolkla otoman-
sko državo, je bila Bolgarska na višku

SOFIJA: Kraljev
dvorec

svoje slave, svoje moči in mednarodnega ugleda. Bolgarska je takrat nesporno vodila kolo med balkanskimi državami in vsa znamenja so kazala, da ji je usojena še velika in sijajna bodočnost.

Toda, ko so bili Bolgari tik pred uresničenjem svojih idealov, so se, pač

na staro pot slovanske in iskrene jugoslovenske politike. Njegov poskus je bil še preuranjen, za to je padel kot prva žrtev velike ideje on sam. No, danes je v Bolgariji na poslu na tisoče idealnih mož, ki nadaljujejo delo tam, kjer je bilo prekinjeno l. 1912. Vedno bolj se jasni obzorje tudi tam in vedno

SOFIJA: Sobranje
(parlament)

največ po krivdi carja Ferdinanda in njegovih dvorjanikov, izneverili stari, v uspehih preizkušeni politiki, ki je napravila Bolgarijo slavno in močno, izdali so slovansko stvar ter se zatekli pod okrilje vekovne sovražnice Slovanov, Avstro-Ogrske. Kazen za to nepremišljeno dejanje jim je sledila za petami...

Pokojni Aleksander Stambolijski je skušal svojo domovino povrniti nazaj

bolj se utrja prepričanje, da je bodočnost in veličina bolgarske carjevine zagotovljena samo v trezni, v prošlosti preizkušeni politiki, ki bo iskala prijateljske zaslombe predvsem v sosedni Jugoslaviji, bratske pomoči in podpore pa pri Srbih, Hrvatih in Slovencih.

Ob 50-letnici bolgarske neodvisnosti bi naj bolgarski državniki in rodoljubi poznali samo eno vodilno geslo: *Nazaj k politiki iz l. 1906. in 1912!*

ZA KAJ IN KAKO SE SELIJO PTICE

Skrivnost ptičje selitve

Med najzanimivejše pojave v življenju prirode štejemo selitev ptic. Kadar ptice-selivke v jeseni zapuščajo naše kraje, se marsikateremu pesniškemu srcu izvije iz prsi vzdih: Oh, že zopet zima! Za nami so lepi solnčni dnevi! Ko bi mogel tudi jaz poleteti s pticami na topli jug! In spomladi vsak prijatelj prirode nestrpnost pričakuje, kdaj se bo pojavila ta ali ona njegova pernatá znanka. Ko bolnik ali starec čuje prvo

kukavičino kukanje v ozelenem gozdu, ga spreleti občutek radosti, češ: zopet si doživel pomlad! In s pomladjo človek oživi; nove nadeje se vrnejo v srce, nova volja požene misli in čustva. V pesništvu imamo vse polno nežnih dokazov, kako sočutno spremlja človeško srce ptice selivke na njihovi poti ali jih pozdravlja po dolgi zimi. Tako pri nas zlasti pri Simonu Gregorčiču.

Toda ostavimo pesniška čustva za tiste dni, ko bomo res sprejemali naše

znanke v ozelenem logu ali ljubke lastavice pod domačo streho. Zastavimo si vprašanje: Zakaj in kako se selijo ptice? Preprost razum bo odgovoril: Sigurno zaradi tega, ker ne prenašajo zime. Selijo pa se tako, da zlete v toplejše kraje. Na videz bi bila zadeva dokaj preprosta. Ali če se malo poglobimo v ta vprašanja, se nam pojavi vse polno novih, bolj zapletenih vprašanj. Zakaj se selijo samo nekatere vrste ptic, druge pa ne? In kdo jim pove, da se morajo seliti? Kdo jim kaže pot? Kdo jim oznani pomlad v domovini? Da, kdo pove našim pticam selivkam, ki prezimujejo nekje v Afriki, da so v domovini ozelenele trate in da je napočil čas ljubezni, ko si mora pernatí rod zgraditi domove — gnezda za naraščaj? In kdo jih zdaj vodi v domovino in jim pokaže natančno tisti kraj, kjer so bile lani? In celo tisto drevo ali tisto lastavičje gnezdo pod streho? Kakšen čudež! Glas domačih logov in polj pokliče naše pevce čez Sredozemsko morje v domovino?

Lahko je reči: nagon. Ptici selivki je to »prirojenost«. To ji je »dano«. Ali to so v jedru le besede, ki označujejo neka, nam samim dokaj nejasna svojstva. To so tančice, ki z njimi zakrivamo vrzeli v našem znanju in nerazkrite skrivnosti drugih bitij.

Problem ptičje selitve je še vedno problem. Znani nemški poznavalec ptičev dr. Kurt Floericke je spisal o njem knjigo »Vögel auf der Reise«, ki jo je letos izdal stuttgartski prirodoslovni mesečnik »Kosmos«. Pisec trdi uvodoma, da se že 40 let bavi s problemom ptičje selitve; šel je za selivkami v Afriko in jih je ondi opazoval, vzlic temu pa pravi: »Boli ko se poglobljam v to reč, bolj se mi vsiljuje prepričanje, da me je vse moje vneto, dolgoletno prizadevanje pripeljalo le za prav neznamen korak bliže resnici.«

Iz te knjige posnemamo za čitatelja, ki nima časa niti možnosti, da bi se podrobneje bavil s tem vrlo zanimivim problemom, rekotiko najvažnejših izsledkov in opazovanj.

Selitveni nagon

Napačno je — pravi pisec — če se skuša ta problem preveč posplošiti, zakaj v resnici je nagon, ki žene jeseni

ptice na jug in spomladi z juga v domovino, pri posameznih ptičjih vrstah dokaj različno razvit; takisto so različne sposobnosti posameznih ptičjih vrst za selitev, trajanje njih poleta in kraj njihovega prezimovanja. Razločevati moramo nadalje potovanje ptic in selitev ptic. Tako se n. pr. nordijske ptice plovke zaradi ledenih gorâ na severu pomikajo čedalje bolj na jug. Lahko tudi kakšne posebne vremenske razmere potisnejo nekatere vrste ptic v kraje milejšega podnebja, kjer navadno poginejo, ker imajo pre slabo razvit nagon, da bi se mogle orientirati v novih razmerah. Tudi pri nas opazimo včasí po zimi redke eksemplari sibirskih ali nordijskih ptic. Vse to pa nikakor niso pojavi selitve, zakaj ptice so bile le iz izjemnih razlogov in pod posebnimi okoliščinami prisiljene na pot. Ptice selivke označuje to, da so pri njih selitve reden pojav, ki izvira iz posebnega nagona teh ptic. Če ptico selivko zapremo v kletko, bomo na jesen, ob času, ko njena vrsta navadno odhaja na pot, opazili hud nemir; zaganja se s perotni ob mrežo in hoče po vsej sili v svobodo. Isti pojav opazamo spomladi. To je prebujenje nagona in samo ptice s tem nagonom so selivke.

Kako se selijo?

Vsak, kdor ima količkaj zanimanja za prirodne pojave, je že opazil odhod ptic v jeseni. Žerjavi, divje race in gosí itd. lete v velikih krdelih, ki imajo obliko klina. O tej obliki, ki nas tudi spominja zrakoplova, so znanstveniki dognali, da se z njo znatno zmanjša zračni odpor in let olajša. Zopet močro, ki jo moramo občudovati! Če opazujemo tako krdelo še natančneje, vidimo, da ptice ne lete v ravni vrsti, n — rveč da je vsak ptič za spoznanje višje nad svojim sprednjim sosedom, tako da svojemu tovarišu zadaj ne zaslanja prostega pogleda naprej. Jasno je, da mora spričo takega letanja največ vzdržati ptič, ki je na konici tega klina, zato je »vodja« jate kak posebno močan in starejši samec. Ni zanesljivo dognano, ali in kolikokrat se »vodje« med potjo menjavajo.

Pri večjih pticah, n. pr. pri žerjavih, poteka normalen let iz domovine na jug in z juga v domovino približno takole:

Kakor kapetan na morju meri žerjav vodja brezmejno zračno daljavo pred

¹ Vögel auf der Reise. Von dr. Kurt Floericke. Stuttgart. Gesellschaft der Naturfreunde.

sabo in zemljo pod sabo. V njem se obujajo spomini na prejšnje polete, dočim mlajši slepo slede izkušenemu poglavarju. Ah, glej, tamle spodaj je razvalina starega gradu; tam dalje mora biti neko veliko drevo in odondod se mora videti voda, ob kateri bo nočni odmor. Glej, že blešči od daleč. Pot je tedaj pravilna. Tedajci pa jame pihati močan veter. Nemara je višje v zraku boljše? Na vodjino znamenje se dvigne ptičja jata 200 do 300 m višje in let se olajša. Zdaj je treba že bolj napegniti oči, da se spozna pot. Tamle bi morali biti vetrni mlini. Kako da jih ni? Jata se spusti za 100 metrov nižje in nekajkrat obkroži sumljivo mesto. Ondile je zopet potrebna previdnost: v ptičji glavi se obudi rahel, nejasen spomin na presenetljivo čudne dogodke: zrak je bil poln dima, grmelo je z zemlje, da so se morala ptičja krđela prestrašeno umakniti. (Bivše bojišče — bi rekli mi ljudje. Zakaj tudi razmere na bojiščih so nekoliko vplivale na takratne ptičje selitve, ki imajo svoja določena pota.) Naposled prilete žerjavi na močvirje, ki ga previdno obdajo, poletavajoč v primerni višini, da preiščejo, ali jim ne preti kakšna nevarnost. Po robovih obsežnega počivališča razmestijo straže, ki skrbе za varnost, nato pa poiščejo hrano in se spravijo li kratkemu počitku.

Vse ptice selivke ne lete v jatah enake oblike in očitujejo med potjo svojevrstne navade. Vsaka ptičja vrsta ima normalno lastna, stalna pota. Tako n. pr. štorčije severne Evrope prelete Nemčijo ozir. Francijo, zavijejo ob španski obali čez Sredozemsko morje v Afriko, kjer redno pasirajo Tanger. Poletе daleč v južno Afriko, kjer vedno prezimujejo in se vrnejo čez Egipt in preko Male Azije in Balkana na evropski sever.

Kaj jih vodi na poti

Na jug tedaj spodi ptice prirojeni instinkt. Vendar pa so opazovanja potrdila, da ta nagon ni docela slep in da se ptičja selitev ne izvršuje mehanično od leta do leta, marveč si ptice nabirajo tudi izkušnje in umejo razločevati to, kar je med potjo za njihovo vrsto koristno, od tega, kar je škodljivo. Poprej smo opisali ptice, ki lete podnevi. Znano pa je, da več vrst ptic potuje ponoči, med njimi so n. pr. tudi sove. Te ptice imajo — kakor vemo vsi —

velike, ostre oči, pomagajo pa si tudi s sluhom. Kot izrazite zračne živali sigurno občutijo tudi razlike v zraku in vedo, ali lete nad vodo ali nad kopnem. Brez dvoma pa imajo ptice selivke še posebne sposobnosti. Tako morajo imeti dobro razvit čut za smer, ki pa nam je za enkrat še vrlo zagoneten. Nemara je njegov sedež v ampulah (mehurju podobnem podaljšku v ušesih). Ta posebni čut najdemo — sicer v izdatno slabši jakosti — tudi pri drugih živalih in celo pri divjih človeških rasah, dočim je pri kulturnem človeku skoraj že popolnoma izginil. Druga posebna sposobnost, ki jo morajo imeti ptice selivke, je dar za orientacijo v prostoru, zvezan z dobrim spominom. Sam čut za smer ne zadostuje; treba se je umeti tudi orientirati. Čut za smer omogoča ptiču, da zadene v zračnem oceanu pravo smer na jug, orientacijski dar pa mu ureja razne podrobnosti med potjo. Koliko pomaga tak orientacijski dar, pričujejo izkušnje s tujimi ptiči, ki so jih skušali pri nas udomačiti. Tudi te ptice je v jeseni zamikalo v druge kraje, ali med potjo so zadeli na težkoče, ki jih niso bili vajeni, predvsem na Alpe. Tu se niso mogli orientirati in so se po mučnem tavanju popolnoma izgubili. (N. pr. kitajski slavčki.)

Zdi se, da pri mnogih ptičjih vrstah letajo mladi in stari vsak zase, vendar je to še dokaj nepojasnjeno vprašanje. Dr. Floericke je mnenja, da tako stroge ločitve ni in da je v vsakem krđelu vendar le kak star, izkušen ptič. Neredko se dogaja, da vodi ptičjo jato kak ptič iz druge, navadno brihtnejše ptičje vrste. Tako n. pr. vidimo ščinkavce leteti v kaj mešanih krđelih. Zanimivo pa je, da se ptice selijo na jug in vračajo z juga pogosto vsak spol za se. O tem se lahko prepričamo na gnezdih slavčkov ali čapelj, ko samci v jeseni odlete kasneje nego samice, da pa so spomladi preje v domovini. Pojav po spolu ločenih selitvenih krđel lahko posebno opazujemo pri onih ptičjih vrstah, čijih samci imajo živo pisano perje.

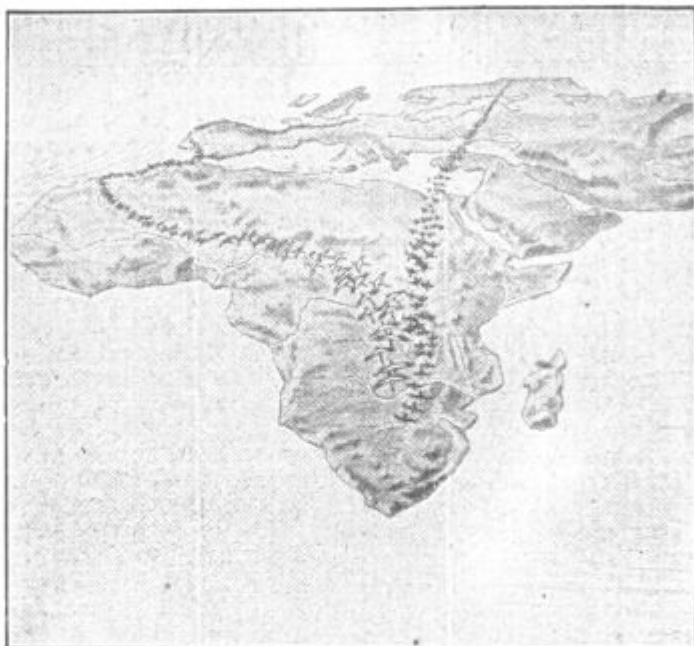
Zakaj se ptice vračajo?

Tako smo morali v sedanjí pomladni dobi poseči nekoliko nazaj — v jesen, kadar ptiči zapuščajo naše kraje. Vrnitev ptičev v domovino je v glavnem ista, toda ponovimo prejšnje vprašanje: Kakšen čudežen glas domačih lo-

gov in polj pokliče naše pevce čez Sredozemsko morje v domovino?

Lahko bi bili ostali v Afriki in bi ondi gnezdili! Kaj je hotela priroda, da jim je vsadila instinkt, ki jih podi kakor pustolovce vsako jesen in vsako pomlad po širokem svetu? V Afriki — odgovarja pisec naše knjige — bi se morali potemtakem ptiči silno razploditi. Zmanjkalo bi jim hrane in mnoge ptičje vrste bi morale izginiti s sveta.

ptice ne najdejo več v Afriki in v drugih južnih pokrajinah zadosti primerne hrane. Med ptiči je namreč veliko sladkosnedcev, ki dajejo določeni hrani prednost pred vsako drugo hrano. Nemara ta moment pripomore tudi k temu, da nas mnoge ptice v jeseni zapustijo. Tako n. pr. kukavica nad vse čisla kosmate gosenice, ki jih pridno pokončuje in tako dela gozdarjem lepe usluge. Ko pa se le-te sredi poletja

SELITEV ŠTORKLJE IZ SEVERNE EVROPE V JUŽNO AFRIKO

Slika označuje zračno pot štorkeľ.

Priroda je razdelila ptičji rod po vsej zemlji, saj je izmed vseh vrst živali, ki žive na kopnem, ptičji rod najbolj gibljiv in mu prostor dela najmanjše ovire. V času, ko je pri nas pomlad, so naši ptiči v Afriki zaradi obilne zimske hrane dobro rejeni in zažele zado- stiti nagonu, ki vabi samca k samici. Zdaj se vzbudē v drobnih glavicah na pol obledeli spomini o domovini, o lju- bezni, ki so jo uživali v njenih gozdo- vih. Ker smo videli, da ptiči prezimu- jejo ponajveč ločeni po spolih, jih po- žene v domovino tudi ljubezensko hre- penenje, ali da govorimo bolj prirod- znanstveno: nagon razploditve. Najbrž jih prav ti spomini vodijo v stara gnezda.

Drugi važen činitelj, ki jih utegne vabiti v domovino, je dejstvo, da naše

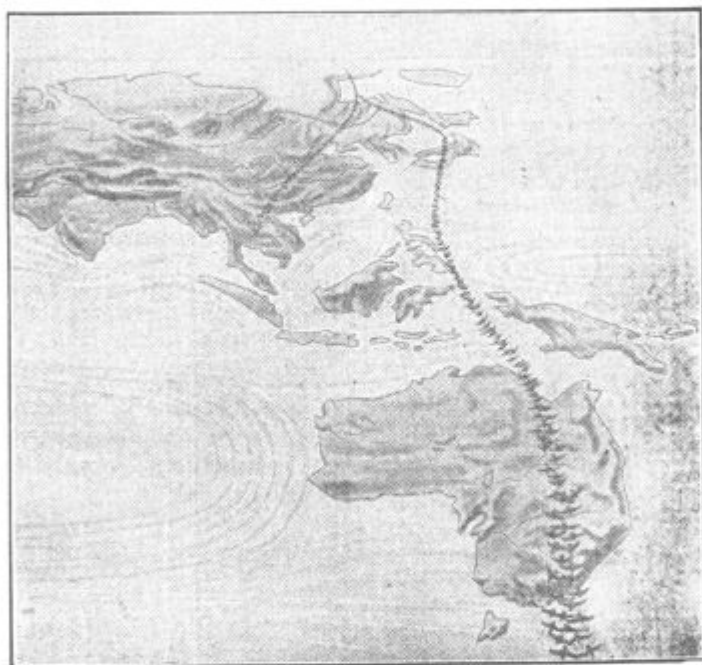
zabubijo, izgubi kukavica svojo priljub- ljeno hrano in krene prva na pot. Sa- mo ob sebi se ume, da je zelo važen vzrok ptičje selitve dejstvo, da naši kraji dobivajo čedalje manj solnca. Dnevi se skrajšajo in ptice nimajo več dovolj časa, da bi si iskale hrano. Naj- nežnejše med njimi so tako občutljive, da ne morejo brez škode delj časa stra- dati. Zmanjša se tudi količina razpo- ložljive hrane v prirodi. Jesenski zrak, ki postaja čedalje bolj vlažen in nepri- jeten, jim nič kaj ne prija. Vse jih sili k odhodu.

Kako hitro leta

Zanimiva je nadalje hitrost ptičjega leta ob selitvi. Götke je dokazoval, da nekatere drobne ptičje vrste, ki preži-

mujejo v Egiptu, prelete daljavo med Helgolandom in Egiptom t. j. približno 3000 km, v 9 urah, kar bi pomenilo, da bi letele štirikrat hitreje kot vozi brzo-vlak. Floericke pobija ta račun in navaja opazovanja J. Thiemanna, ki je meril hitrost na progi 500 m in je dognal, da siva vrana preleti v minuti 834 m, torej na uro 50.04 km. Kavke lete že hitreje: 1062—1236 m na minuto, na uro tedaj 61.56—74.16 km. Škoricci prelete 74.16 km na uro itd. V splošnem se lahko tudi, da več ko 100 km na uro ne preleti nobena ptica selivka,

dvignejo višje od 1000 m; maksimalna višina pa je po Floerickeju že 2000 m. Za njih odhod in povratek so zelo važne vremenske razmere. Po Floerickeju imajo ptice posebno sposobnost, da slutijo vreme, tako da se ob trajno slabem vremenu ne podajajo na pot, ki je že brez tega polna raznih nevarnosti. Vzlic temu jih na povratku včasih preseneti slabo vreme in neredko najdejo v domovini namestu slutene zelëni — sneg in mraz. Taka presenečenja utegnejo biti tudi katastrofalna. Sicer pa se ne vračajo vse ptice ob istem času in

SIBIRSKA PIVKA IMA REKORD MED PTICAMI SELIVKAMI

Slika kaže njeno pot iz Sibirije v Avstralijo

tembolj, ker morajo med potjo paziti tudi na »zemljevid« pod sabo. Ptice, ki potujejo podnevi, krenejo na pot v zgodnjih jutranjih urah in počivajo okrog poldneva, medtem ko ponočne selivke krenejo na pot zvečer in počivajo navsezgodaj. Čaplina selitev je posebno dobro raziskana. Dognano je, da preleti povprečno le 200 km na dan (t. j. 50 km na uro); leti tedaj samo 4 ure. Iz severne Nemčije v Južno Afriko potuje 80 dni. Hitrejši pa je njen povratek; pospeši let za celih 200 do 300 m na dan, tako da se vrne približno v 25. dneh. Zanimiva je tudi ugotovitev, da se ptice selivke redkokdaj

dobro pravi pregovor, da ena lastavica še ne pomeni pomladi. Glede povratka ptic selivk je treba še omeniti, da je sloveči ruski raziskovalec Middendorff dognal posebne iseptere, t. j. linije, ki vežejo posamezne kraje, v katerih se poedine ptičje vrste ob istem času vračajo, nalik temu ali onemu čitatelju znanim isotermam v zemljepisni vedi. Tako se je dokazalo, da obstoji v tem neka zakonitost ali vsaj pravilnost, ki je v zvezi s toplotnimi odnošaji v posameznih pokrajinah.

Domači prijatelji narave in opazovalci ptičjega življenja imajo prav tu široko polje za opazovanje.

Ptičja pota

Že dolgo časa se ornitologi¹ prepirajo o vprašanju selitvenih potov. Po nekaterih bi obstojale povsem določene zračne »ceste«, ki se jih ptiči drže na svojih selitvah. Floericke meni, da te »ceste« v resnici obstoje, vendar si jih ne smemo predstavljati po človeško, ker so praviloma široke po več deset kilometrov. To velja tudi glede gorskih ovir, ki se stavijo ptičjem na pot. Mnoga ptičja krđela lete dokaj široko, ne oziraje se na »ceste«; šele visoke gore jih prisilijo, da krenejo na »cesto«, ki omogoča lažji prelet. To velja do neke mere tudi glede puščav, kakor je n. pr. Sahara. Nekatere ptičje vrste si sploh ne drznejo lotiti se tako težke naloge, da bi preletele vrhove Alp, Pirenejev, Kavkaza itd., zato zapuste »ravno cesto« in krenejo po dolgih ovinkih. Prezimovališče raznih ptičjih vrst je kaj različno. Tako se naselijo v Tunisu drozdi, grlice, prepelice; le-te ostanejo navadno vso zimo v severni Afriki. Ptiči iz vzhodne Evrope prezimujejo v Egiptu, kjer se ustavijo tudi nekatere ptičje vrste iz skandinavskih dežel. V Maroku prezimujejo skoraj izključno zapadno-evropske vrste in rase. Nekatere vrste ptic pa potujejo celo v južno Ameriko; najdaljšo pot naredi brez dvoma sibirski pivka, ki se seli čez Japonsko, Južno morje in Avstralijo do Nove Zelandije.

Kako so ptice postale selivke?

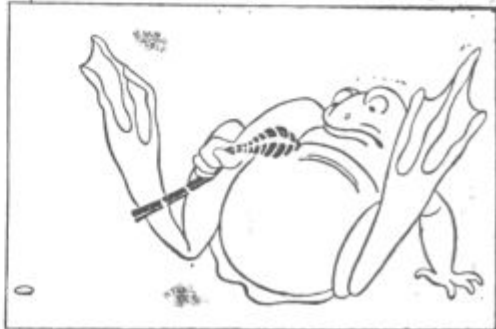
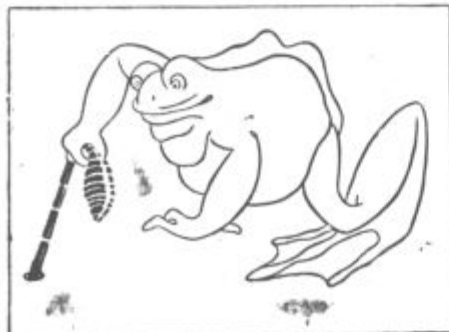
Zanimivo bi bilo odgovoriti naposled na vprašanje, kako so nastale ptice se-

¹ Znanstveniki, ki proučujejo ptičje življenje.

livke, t. j. kako so dobile nekatere ptičje vrste nagon, da se ob določenem času selijo. Vprašanje je, kaj pa, zelo zapleteno, kakor vse, kar se tiče načina življenja v pradavnih časih. Spoznali smo nekatere vzroke, ki vplivajo na to, da se ptiči selijo. Toda ti vzroki bi lahko veljali tudi za ptice, ki ostajajo čez zimo v mrzlih pokrajinah. Floericke skuša razvozljati ta problem takole:

Kakor je razlika med ptičjim potovanjem (o katerem smo pisali uvodoma) in ptičjo selitvijo, tako obstoji tudi med selivkami prehodni tip, ki bi ga lahko imenovali: cigančki. To so ptice, ki niso nikjer doma, nomadi ptičjega sveta, ki se redno selijo. Vzrok je iskati v dejstvu, da so nekatere ptice — tudi tega smo se bili že dotaknili — glede hrane specializirane; ko v tem kraju zmanjka hrane te vrste, morajo v drugega. V terciarni dobi, ko je bila klima na evropskih tleh zelo mila, je najbrž večina ptičev živela na podoben način. Ko so v poznejšem geološkem razvoju nastopili časi, kadar so se zaradi klimatskih izprememb menjavale dobe prevelike in pomanjkanja, rodovitnosti in puščave, toplote in mraza, so se morale živali, ki jim ni bil dan nagon, da bi se v naprej preskrbovale z živili, ki niso podlegale zimskemu spanju, navaditi na pogosta in daljša potovanja. Tako so iz nerednih selitev nastale redne selitve.

Vzlic vsemu pa ostane v ptičjem življenju — prav tako kot v življenju prirode sploh — veliko nepojasnjene in zagonetnega. Tudi problem ptičje selitve ni dokončno rešen, vendar pa so nam zgornje vrstice povedale marsikaj zanimivega o tem prikupnem pojavu.

Boj za zlato deželo

V deželi Chile, ki jo poznajo naši kmetje vsaj po čilskem solitru, se je 300 let vojskovalo neznatno indijansko pleme zoper Špance. Prinašamo nekaj strani te krvave zgodovine težkega boja med svojci in pohlepom po zlatu.

V Parizu je izšla nova chilenska zgodovina.¹ Iz te zanimive knjige posnemamo za naše čitatelje nekatere podrobnosti o 300 let trajajočem boju Araukancev, prvotnih prebivalcev te lepe dežele, s španskimi napadalci.

Lepi, visoki in pogumni Araukanci so dokazali, da so najbolj neomajno ljudstvo v Ameriki. Kaj vse so ti Indijanci žrtvovali v boju za svojo prostost! Vsak poglavar je imel sle, ki so izročali posameznim rodovom vojno znamenje: s pušico prebodeno jeleno-vo srce in dolg jermen. Jermen je imel vozle s številom dni, ki so ostajali do boja. Rod je izročal znamenje rodu in določenega dne se je zbrala vojska. Na enak način so se zbirali Araukanci tudi začetkom 16. stoletja, ko so pridrveli prvi španski conquistadores (osvojevalci). Iskali so deželo, o kateri so pravila izročila, da je bilo v nji več zlata nego železa. Pustolovca Pizarro in Almagro sta se izkrcala na čelu 300 vojakov v Peru, kjer je tisti čas divjala meščanska vojna. L. 1532. je ujel Pizarro samega cesarja (Inko) z imenom Atahualpa. Jetnik je vedel, kako hrepene Španci po zlatu. Ponudil jim je za prostost toliko zlata, kolikor merijo tla njegove ječe. Španci so se mu smejali. Tedaj je ponudil Inka še več. Namestu da bi bil samo pokril z zlatom tla, je obljubil napolniti vso ječo do polovice zida visoko s samim zlatom. In res so prinesli nekaj dni pozneje zlatnino iz sve-tišč in palač. Vse skupaj je merilo okrog 70 kubičnih metrov zlata, t. j. nad 650 milijonov Din sedanje vrednosti. Španci so pograbili zlato, ali

Atahualpa je bil vzlic temu obsojen² na grmado. Očitati so mu, da so njegovi pristaši umorili njegovega brata, s katerim se je bil vojskoval za prestol. Nesrečni »Kajne« je moral umreti. Izkazali so mu milost šele v trenutku, ko je od trpinčenja izmučeni cesar pred smrtjo privolil, da se da krstiti. Zdaj so grmado nadomestili z vislicami. Zadnjega Inko so obesili ob prepevanju »Creda«.

Preostali princji iz rodbine Inkov so se hoteli za vsako ceno iznebiti Špancev. Zato so jim rekli, da leži proti jugu dežela Chile, ki je polna zlatih rudnikov; odondod potekajo tudi zakladi pokojnega cesarja Atahualpa. Pizarrov tovariš, neustrašeni Diego de Almagro, je odšel s 500 Španci po zlato. Tako se je pričela »pot obupa in smrti«. Ob strašnem mrazu so morali Španci preplezati zasnežene visoke Kordiljere. Domačini so se poskrili pred osvojevalci, saj so se grozovitosti, ki so jih počenjali v Peru, izvedele daleč naokrog. Almagro je zažgal vsako »paganško« vas in je ujete Indijance navezal drugega z drugim z vrvjo okoli vratu. Tako privezani so morali Špancem nositi plen, strelivo in živila. Če se je kak revež onemogel zgrudil, so mu odsekali glavo, da ne bi bilo treba v mrazu odvezovati zavozlane vrvi. Vzlic telu Almagro ni prišel v Chile. Moral se je vrniti v Peru.

Šele osem let pozneje je poizkusil pustolovec Pedro de Valdivia zopet osvojiti zlato deželo. Imel je samo 150 vojakov, zato pa so bili le-ti tem bolj oboroženi. Nosili so jeklene oklepe in jezdili izborne konje. Valdivijevo sedlo je bilo okrašeno s podobo Device Marije. Zadaj na konju je sedela njegova ljubica, edina žena v tej tolpi, bajno lepa Ines de Suarez, ki jo je bil ugrabil staršem. Valdivia se je nič manj ko dve leti trudil, da bi prodrli do

¹ Leonardo Pena. Histoire du Chile. Librairie Alcon 1928.

² O delovanju Špancev v južni Ameriki glej tudi »Življenje in svet« 1928 štev. 1., članek »Neznana Španija«.

vznožja sneženih Kordiljerov. Njegovo taborišče se je razrastlo v utrjeno mesto, v katerem so se Španci skrivali pred Indijanci. Neko noč pa je izbruhnil v Santiagu upor. Potlačeni Indijanci so vstali zoper belce, izrabivši za vstajo odsotnost vojskovodje Valdivija. Zdaj je morala dona Ines prevzeti poveljništvo nad trdnjavo. Pozneje je prihitel Valdivia in je osvojil garnizijo, toda od mesta so ostale zgolj kadeče se razvaline. Edin ostanek vsega bogatega gospodarstva sta bila petelin in kokoš. Indijancem v Chileju neznani ptici, ki se ju niso upali dotakniti, spoštujejo vsako neznano jim prirodno bitje. Valdivia je slavnostno izročil »strašni ptici« svoji pogumni sopotnici, ki je kmalu napolnila kurtnik. Število Špancev pa se je tako skrčilo, da je Valdivia poslal svojega pobočnika s petorico jezdecov nazaj v Peru po pomoč. Toda pomožna četa je zopet dospela šele dve leti pozneje. Stoprav takrat, 10 let po prihodu v Chile, si je drznil Valdivia naprej in je prišel do reke Bio-Bio, ki je tvorila mejo »nezlomljivega« araukanskega ljudstva. Tako so Španci sami imenovali Araukance. Osvojevalci niso imeli nikdar pravega miru; Indijanci so jih venomer napadali. V krvavi bitki ob Concepcionu so poklali Španci več kot dva tisoč Araukancev in ujeli 400 ljudi. Vsakemu ujetniku so odrezali nos in desnico, nato pa so jih spustili na prosto, češ, naj bodo strah in svarilo še nepodjarmljenim rodovom. Zdaj so se Araukanci umaknili v hribe in ondi zbirali svoje moči. Nenadoma so dobili dragoceno pomoč. Mladi Araukaneec z imenom Lorato, ki je postal v ujetništvu Valdivijev konjar, je srečno pobegnil v domačo vas. V ujetništvu je pridno opazoval, kako se španski vojak urijo in je postal sijajen vojaški reformator svojih rojakov. Kmalu so podrli Araukanci neko špansko trdnjavo. Valdivia je osebno odšel k reki Bio-Bio, da kaznuje neugnane nasprotnike. To pot se je uštel. Namestu nerodne tolpe je srečal dobro izvežbane oddelke, ki so korakali sem in tja na Loratovo povelje. Španci so bili uničeni. Valdivia je sam prišel v ujetništvo. Pripeljali so ga k vrhovnemu poglavarju Kapolikanu, ki uživa v zgodovini sloves, da je zedinil vse rodove v boju zoper sovražnike. Španec si je hotel odkupiti prostost.

»Če mi daš prostost, se bom umaknil z vašega ozemlja in dobiš dva tisoč ovač odkupnine« je obetal.

Toda Indijanci so že imeli izkušnje, koliko veljajo španske obljube »nečistim malikovalcem« in so se grozno maščevali. Odsekali so Valdiviju roke, jih spekli in s slastjo pojedli vpricho krvavečega, pohabljenega sovražnika. Tako maščevanje jim je narekovala magična vera, da se zmagovalec na ta način navzame poguma, ki ga je očitoval nasprotnik v boju. Po nepopisnih mukah, ki jih ne morem tu opisovati, so vili Valdiviju v usta tri funte stopljenega zlata. Najstarejši navzoč Indijanec je rekel: *»O, Valdivia tu imaš naše bogastvo. Niko'i v življenju nisi imel zadosti zlata. Pij ga tedaj in uživaj do konca življenja!«*

Nepopisni zverinski boj za Chile se je nadaljeval. Redki poizkusi, da bi se ustavila vojna, so se vedno izjalovili. Araukanci so rajši umirali, kakor da bi postali sužnji, dočim Španci niso mogli izrabljati naravnih zakladov chilenske dežele, ne da bi zaslužnili domačine. »Chilenski Scipion« — Lorato je padel v boju, še preden je bil dopolnil 30 let. Z njim so izgubili Španci najnevarnejšega nasprotnika. Novi conquistator don Garcia se je dobro pripravil za gorsko vojno in je kmalu podjarmil deželo. A Kapolikan je prav tako kmalu zopet vzpostavil araukansko neodvisnost. Španci so ujeli slavnega vodjo šele po dolgem boju in samo s pomočjo izdajalca. Obsodili so ga na najstrašnejšo smrt, ki jo je poznala tista grozna doba.

Peljali so jetnika na grič, da bi lahko videli številni araukanski ujetniki, kako umira njih vodja. Popolnoma gol, vklenjen Kapolikan je mirno stopil na morišče. Dolgo je gledal premagano množico, nato pa se je obrnil k rablju. Obazil je, da je bil rabelj afriški zamorec. Indijanec se je zgrozil. Umreti od roke črnega sužnja se mu je zdela še večja sramota od same smrti.

»Ali nisem zaslužil udarca z mečem?« je vzkliknil Kapolikan. »Nič mi ni do smrti, ali rad bi umrl od roke pogumnega vojaka.«

Z udarcem v težke verige vklenjene noge je nerodno pahnul zajetnega zamorca z hriba. Tedaj sta stopila na morišče dva Španca in sta dvignila Kapolikana na visok, oster, lesen kol. Vsedel se je sam nanj. Ostrina ga je prebodla skoz in skoz; čreva so se

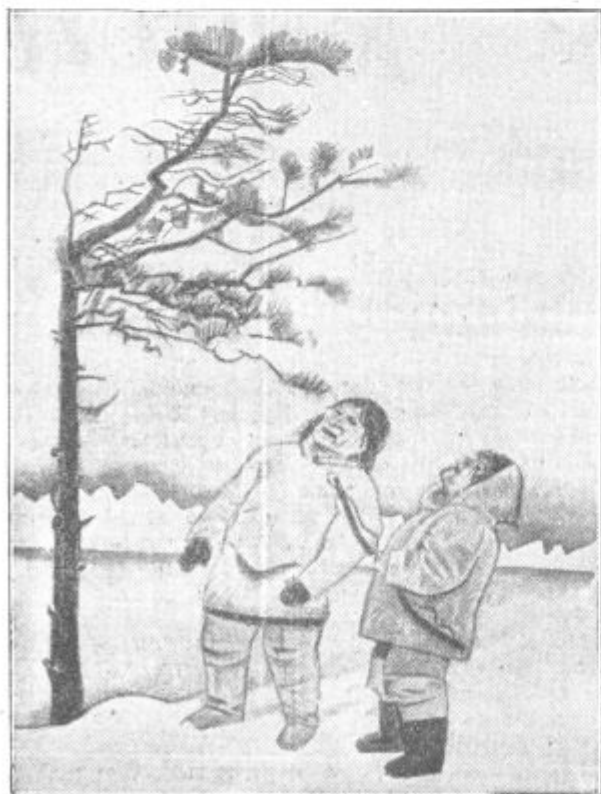
vsula iz trebuha. Ali Araukanec ni zastokal niti enkrat do samega konca strašnih muk.

To je samo eden izmed nešteti kr-
vavih dogodkov v boju za lepo in bo-
gato chilensko deželo. Po strašni Ka-
polikanovi smrti so bili Indijanci primo-
rani sami braniti svoje postojanke, ne
da bi prišli čez reko Bio. A ta boj je
bil uporen. Ko so Španci ujeli Kapoli-
kanovega naslednika Halvarinoja in
mu odsekali obe roki, je ta nastavljal še
vrat: »Oglavite me, sicer bom vedno
žejen vaše krvi!« Toda Španci so iz-
pustili pohabljenega glavarja. — »Le
varujte se, prokleta zalega!« je zagro-
zil ob odhodu. »Ostaj bom najneizpros-
nejši vaš sovražnik. Ubijte me, da vam
ne bo žal, da ste mi pustili življenje!«

Halvarino se je izkazal kot mož be-
seda. Španci so morali to priznati in
ga niso več izpustili živega, ko je bil
drugič ujet.

Slavni Cervantes je zasmehoval v
onih časih čitatelje viteških romanov,
ki so pripovedovali o pozabljenih ju-

nakih. Toda v daljnem Chileju so bile
pustolovščine »vitezov žalostne posta-
ve« vsakdanja resnica. Nerazsoden po-
gum je drugoval nepremišljeni kruto-
sti. Kolonizacija divje dežele se je iz-
prevrgla v krvav obračun z neupogljivi-
nimi domačini. Pretežno večino osvo-
jevalcev novega sveta so tvorili su-
rovi vojaki, ki niso poznali drugega
dela kot vojevanje in ki niso visoko
cenili tuje ali lastno življenje. Seveda
so bile posamezne častne izjeme, ki so
tudi kaj storile za gospodarski razvoj.
A gubernator, ki je obiskal Chile 100
let po osvojitvi, je pisal španskemu
kralju, da tvorijo posebnost dežele tol-
pe šepastih, enorokih, slepih in brez-
nosih Indijancev, ki so včasih tudi brez
ušes. Na ta način so hoteli Španci
ustrašiti Američane. Toda beli ljudje
so se uštehi. Indijanci so dobili jeklene
meče in puške. Borili so se čedalje
vztrajneje. Španski poveljniki tistega
časa so priznavali, da nikjer na svetu
ni boljših vojakov. Še žene so pokaza-
le čudovit pogum, maščujoč se za mo-

**CVETNA NEDELJA
V LEDENI DEŽELI.**
*Ali je to afriška pal-
ma? — vprašujeta se
vernjaka. V resnici je
le skromen severni bo-
rovec...*

že in deco. Španija je večkrat hotela izprazniti Chile, da ustavi neskončen, obupen in poniževalen boj z malim barbarskim narodičem. Ali chilenske oblasti so trepetale za svoja zemljišča in so vedno obljubovale Madridu, da bodo Araukanci kmalu popustili.

To pa se je zgodilo šele po letu 1800. Zedinjene države Severne Amerike so dosegle že l. 1783. svojo neodvisnost. Po francoski revoluciji in junaškem uporu Buenos Airesa zoper Angleže je pričelo vreti tudi v Chili. Dežela je postala samostojna. Araukanci so postali prosti državljani in so odložili orožje. Ohranili so vse telesne in duševne lastnosti svojih prednikov. Približno so postavile čilsko republiko, ker

obdelujejo s krvjo svojih dedov polito zemljo. Imajo svoje poslance in v šolah poučujejo poleg španščine domač jezik. Predvsem pa varujejo Indijanci spomin na svoje junaške in dolge boje za svobodo. Spomenik teh bojev je tudi velik »ep« *»Araukana«*, ki ga je spisal konec XVI. stoletja španski vojak in pesnik don Alonso de Erchilla y Zuncha Tunicha. V tej znani pesnitvi opeva brez zlobe in maščevalnosti tudi junaške Indijance, ki jih je spoznal kot udeleženec araukanskih vojn. konec XVI. stoletja.

POPRAVI. V 12. številko na str. 366 se je vrinila pomača: v 43 vrsti čitaj: na trebuhu (namesto na hrbtu).

Obis Dejastno Krdelo

Nihče ni vedel, kaj se pripravlja v mestu. Povsod se je čutila napeta negotovost.

— Ti si torej za kapitulacijo! — je rekel Blažič pikro.

— Kako imenuješ to? — je vprašal Pleskovič odločno in možato. — Kapitulacija? Polom socializma? Ne! Treba je iti skozi pekel s kar najmanjšimi izgubami. To je vse. Pekel nastaja — **ali** hočeš utajiti to, kar vidiš? Nisi kriv ne ti, ne jaz, ne kdo drugi! Gospoda v Ženevi si umiva roke. Nihče ni kriv. Vrag si ga vedi, kje je krivec. Ali dejstvo je tu, tik pred nami. Z rdečo lučjo nas ščemi v oči. Tiskano je, po zraku hodi, radio ga ponavlja. Vojna je! In vsi smo zapleteni vanjo. V našo kri bodo pomakali peresa, seštevajoč svoje imperijalistične račune. Kdo so ti računarji? Kje so? Išči jih, lovi jih! Ni jih. Glej, to so življenske nučnosti, pred katerimi se ustaviš.

— In vendar je mogoče kaj storiti! Najprej odpor, hkrati pa apel na ves omikan svet, na svetovni proletarijat.

— Zastarelo. V tem trenutku zastarelo... Oprosti, voditelj naroda, da te poučujem. Vse je *biło*. Zdaj je samo to, kar je. Kaj bo jutri, — kdo ve? Stroj se je sprožil...

7. Sejalci smrti

Inž. dr. Vergun je zapustil konferenco vznemirjen. Zopet je stopila predenj usodna zapletenost in nejasnost položaja. Imel je občutek, ki preveva raziskovalca, kadar stopi na tla neznane dežele. Ni se bal pošastnih zverin, ki so tu prežala nanj, saj jih je kot znanstvenik dobro poznal; vzlic temu mu je jela iznova prihajati bojazen.

Ali popuščajo živci ali pa so to spoznanja logično delujočega uma? — se je vpraševal, med tem ko je njegov avto v odmerjenem, čeprav pospešenem tempu vozil po ulici.

Prav za prav je mnogo razlogov za bojazen, — je premišljeval dalje. Če-

dalje bolj spoznavam, da so nas dogodki dejansko prehiteli. Moja vnetja in premišljena propaganda je našla več gluhih ušes nego sem mogel realno računati. Vzlic tolikemu pisarenju in govorjenju množice še vedno ne poznajo zadosti preokreta v pojmovanje vojne. Ta revolucija se je odigrala v omejenih krogih in ne kolobarja so se širšega življenja kaj slabo dotaknili.

In tudi odločilni činitelji — si je rekel inž. dr. Vergun v mislih ter si obudil filmsko naglo sliko pravkar zaključene konference — še vedno niso doumeli nove vojne v njenem bistvu. Ti možje so sami zgodovinarji, ki mislijo, kako je bilo. Dobro je, da naš generalni štab preveč ne zaostaja. Malce nazadnjaški so še vedno, — seveda, tradicije dosedanjih vojn z orožjem, s topovi, z osebnimi naskoki. Na fronti in v zraku pa se bomo vendarle držali. Naši aeroplani morajo prav tako sejati smrt po sovražnikovem ozemlju kakor sovražnikovi po našem. Ali tam preko so se mesta bolj pripravila na to...

Inž. dr. Vergun se je spomnil, kakšna razlika je med nami in Italijo v statistiki civilnih plinskih mask. Delala so naša društva — je razmišljal dalje — ali vedno s pretiranim človekoljubjem. Vsem se je zdelo, da je to le priprava za skrajne, neverjetne, kdo ve kako oddaljene dogodke. Mislili so, da so plinske maske za maskarado. Da se prave, težke maske, ki stiskajo pljuča, nosijo s tako lahkoto kot imitacije, karikature plinskih mask, ki si jih lahko v dvorani natakneš na glavo, da je maskarada bolj groteskna. Oh, gorje jim — morda še nocoj, morda jutri!

Dr. Vergunu se je videlo, da avto nikamor ne pride, da vožnja traša predolgo. Pogledal je na uro. Tri minute. In še hitrejši tempo bi bil potreben. Zdaj bi morali vsi ljudje pospešiti svoje gibanje za tri četrtine normalnega gibanja. Hitreje misliti, sklepati, delati. Življenje postaja račun, izenačevanje raznih sil splošna enačba. Življenje se pretvarja v znanost. Obstoj stotisočev ljudi zavisi od brezhibne funkcije električnih motoriev. Treba se je za vsako ceno usužnjiti strojem, mehaniki, da potem zopet znava človeškost. Take so strahotne protuberance življenja. Cikloni človeških strasti ki gredo nad nami, podirajo in pustošijo — dokler se ne izgube na obzorju.

Avto se je ustavil pred Uradom za mestno zaščito. Načelnik se je brž dvignil po liftu in je stopil v svoj urad. Uradništvo je bilo v permanenci. Vojna služba se je bila že začela. Referenti posameznih sekcij so mu poročali o stanju v mestu. Pregledal je z aparatom, ki je sproti fotografiral vse mesto, posamezne mestne dele. Povedali so mu, da so gasilske čete že razvrščene po vsem mestu in da ima vsak gasilec pripravljeno plinsko masko. Aparati za oblikanje ozračja z vodo kot mehničnim sredstvom zoper pline so stali na vseh večjih ulicah. V zraku so krožili mestni aeroplani — zračne straže izvidnice.

Bil je zadovoljen s trenutnim položajem.

— Gre, gre za prvo silo!

Mislil je: Moj urad funkcijonira. Skušali bomo ščititi mesto, kolikor se bo dalo.

— Ali ste že razposlali monterje v plinske hiše? — je vprašal referenta oddelka, ki je skrbel za notranje varstvo hiš.

— Pravkar jih pregledujejo po vsem mestu. Dobil sem že nekaj poročil, da so motorji v redu.

Plinske hiše so imenovali v raznih javnih poslopih na važnih mestnih križiščih posebej prirejene dvorane za pribeževališče ljudi v slučaju zračnega napada s plini. Tudi v mnogih zasebnih hišah so že bile take sobe. Po zakonu, ki je bil sprejet dokaj pozno — stoprav leta 1935. — so morale imeti vse nove stavbe posebne pred plinom varne sobe.

— Premalo jih je. — je pripomnil referent. — Dogodki so nas presenetili.

Načelnik dr. Vergun je samo namršil čelo, rekel ni nič. Zdať ni časa za propagando. Kar je, je.

— Elektrarna je trdno zaprta in zastražena! — je poročal drugi referent.

— Ali je tudi rezervno osonje že v elektrarni? — je vprašal dr. Vergun.

— Da, vsi so v tovarni. Izpopolnili smo rezervna živila s svežo zalogo.

— Prav je. Gospod svetnik, — se je obrnil dr. Vergun k starejšemu uslužbencu — kako je kaj s plinskimi maskami?

— V zalogi jih imamo samo še dva tisoč. Trenutek preje je prišlo obvestilo, da sta dva vagona na poti. Prispeta z vlakom ob polnoči.

— Kako se glase zaupna poročila o sovražnikovih pripravah? — je vprašal.

Prinesli so mu sveži stenogram. Prebral ga je hlastno in napeto. Tri sto letal je letelo nad beneškimi lagunami. Oh desetih. Nimamo slabe špijonaže! Kam se bodo obrnila? Še nobene vesti. Kakšna letala? A, Milan. Zaseben radio javlja: »Ptiči imajo debele vampe. Smrdi.« Izborno: aeroplani so se zalozili s plinskimi bombami.

— Kaj pa naši? — je vprašal dr. Vergun nestržno. Dali so mu druge stenograme. Vse je pripravljeno za polet čez mejo. Oh, tudi pri nas so se ptiči narzili. Dobro. Silo za ognjilo.

Zazvonil je telefon. General je sporočil, da bo troje domačih vojaških letal poletelo še ta hip v zrak. Z plinskimi bombami.

Vojna je torej že v polnem teku. Bolj nego se sanja navadnim meščanom. Če se v teh peklenskih trenutkih sploh še ljudem kaj sanja. Resničnost sama postaja sen. Groza se izpreminja v vsakdanjost. Svet se obrača narobe.

— Razglasite po lokalnem radiu in s svetlobnimi napisi, da naj prebivalstvo, ki nima plinskih mask ali v stanovanjih varstvenih sob, zapusti mestno središče. Pod Slemenom vojaki že urejajo zasilna skladišča šotorov. Mobilizirano moštvo mora ostati in dobi ob polnoči maske. Odhod mobilizirancev iz mesta se kaznuje s smrtjo.

— To je označeno že na mobilizacijskih lepakih — je rekel eden izmed referentov.

— Pa ponovimo tudi z naše strani!

Zazvonil je domači telefon.

— Halo! Zdravstveni urad? TUBE s kužnimi bacili, pravite? Kje so jih našli? V središču mesta? To se pravi, da jih trosijo sovražnikovi agentje. Ali ste sigurni, da so to bacili azijske kuge in

kolere? Mikroskopična preiskava! — Vražje delajo. Naj policija izpelje obsežno preiskavo. Te zverine je treba nemudoma iztakniti in postreljati.

Povedal je referentom, da so sovražnikovi agentje že pomešani med ljudstvo. Trosijo kulture kužnih bacilov. Bati se je, da se bodo že jutri pojavili slučajni kuge in kolere. Vidi se smotreno delo. Čisto po načrtu. V najkrajšem času je treba pomoriti kar največ civilnih ljudi. Sovražnika ugonobiti pri korreninah.

— Odredite, da naj še skrbneje pazijo na vsa javna poslopja, na električne in vodovodne naprave. Voda naj se nemudoma kemično preišče in preiskuje poslej vsako uro znova.

Dr. Vergun je občutil, s kakšno silo ga pritiska položaj. Bil je kakor ptič, ki so ga vrgli iz svobode v kletko. Lotevala se ga je utrujenost. — Glej, takšne človeške slabosti smo premalo upoštevali pri teorijah. Bo - li človek kos nalogam? Kako naj izpremenimo za trenutke mehanične in kemične bitke samega sebe, komplicirani aparat živčevja in organov?!

Postalo mu je zatohlo. Zaželel si je zraka, čistega, blagega pomladnega zraka. Odprl je okno in se je za hip zagledal v refleksne luči. Nekje je morala vzhajati luna, zakaj zvezde so bile redko posejane. V ozračju so brnela letala. Opazil jih je troje, ki so si sledila kot popotni tovariši.

— To so naši sejalcji smrti! — se je spomnil — Na laške ravnine gradjo. V mesta solnca in citron. In njihovi — sejalcji naše smrti — so morda tudi že na poti. Boj brez človeških čuvstev, hoj same možganske snovi — brez duha, brez srca, brez kulture!

Zaprli je okno in je sedel za mizo v zavesti, kaj utegne pomeniti on sam že v tej noči, ko posamezen človek ne pomeni nič več. (Dalje prihodnjič)

«ŽIVLJENJE IN SVET» stane celoletno 60 Din polletno 30 Din, četrtno 15 Din, mesečno na 6 Din — Posamezne številke stanejo v podrobnih prodajih samo 2.— Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Prešernova ul. 54.

Naročnina za inozemstvo: ITALIJA mesečno 2 liri, četrtno 6 lir, polletno 12 lir, celoletno 24 lir — FRANCIJA mesečno 3 franke, ČFSKOSLOVANSKA mesečno 4 krone, AVSTRIJA mesečno 63 grošev, AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolaria na leto

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za «Narodno tiskarno d. d.» kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.